PODRAVINA Volumen 25, broj 49, Str. 34 – 66 Koprivnica 2026.

KAKO JE IZVRŠENA NACIONALIZACIJA I KONFISKACIJA UMJETNOG PAROMLINA MATIJE PERŠIĆA I JELISAVE KOLAR U VIRJU 1948. GODINE

HOW THE NATIONALIZATION AND CONFISCATION OF THE ARTIFICIAL STEAM MILL OWNED BY MATIJA PERŠIĆ AND JELISAVA KOLAR IN VIRJE WAS CARRIED OUT IN 1948

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
Anićeva 25, Zagreb
mira.kolar111@gmail.com

Received / Primljeno: 21. 9. 2025.
Accepted / Prihvaćeno: 1. 6. 2026.
Original scientific paper / Izvorni znanstveni rad
UDK / UDC: 338.1(497.525Podravina)"1948"(091)
338.246.025.27(497.525.1Virje)"1948"
(091)

SAŽETAK

Konfiskacija svih industrija u Hrvatskoj dovršena je 1948. godine, a izvršena je na vrlo neprimjeren način i sa vrlo malo obzira prema vlasnicima. Konfiskacija jedine tvornice u Virju, Umjetnog paromlina Matije Peršića i Jelisave Kolar, izvršena je brzo i grubo, s time da su gotovo istovremeno vođena dva postupka: nacionalizacija i konfiskacija sa zatvorom. Nije uzet nikakav obzir da je Jelisava Peršić, rođ. Kolar, od 1942. pomagala narodnooslobodilački pokret i njegove učesnike, a onda se je svojim radom i novcem uključila u proces socijalističke izgradnje, dokazujući to svojim velikim zalaganjem za obnovu rada mlina i provođenje otkupa na virovskom području.

Protivno zakonu, nacionalizacija a time i konfiskacija jednostavnim rješenjem oduzela je Jelisavi Kolar i kuću za stanovanje 1948., a vrijedno je spomenuti da je i petnaest godina kasnije učinjen pokušaj oduzimanja zemljišta koje nije imalo nikakve veze s poslovanjem mlina jer je bilo potrebno poduzeću »Podravini« za izgradnju silosa.

Jelisava Kolar bila je osuđena i nije dočekala denacionalizaciju, a nije ju dočekao ni njezin sin Branko Kolar, koji je s njom dijelio vlasništvo paromlina u polovini. Radova koji pokazuju kako je izvršeno podržavljenje privatnih privrednih poduzeća ima vrlo malo u našoj historiografiji, ali je sve činjeno po želji političkih organa i ima vrlo malo primjera gdje je rađeno protivno. Oni koji nisu mogli voditi skupe procese na međunarodnim sudovima bili su i ostali oštećeni i pretvoreni u građane koje je pratio biljeg buržujstva, iako su izgubili svu svoju produktivnu imovinu, pa su time postali građani drugog reda.

No ovaj rad dokazuje da je među onima koji su ju sudili bilo vrlo zlih, ali i vrlo dobronamjernih ljudi. Neki su shvaćali njezinu nevinost, ali sustav je bio takav da su se zakoni morali izvršavati u interesu komunističke partije staljinističkog tipa.

Ključne riječi: nacionalizacija, konfiskacija, paromlin, Jelisava Kolar, Virje, Podravina
Keywords: nationalization, confiscation, steam mill, Jelisava Kolar, Virje, Podravina

UVOD

Dvadeseto stoljeće obilježilo je život kćerke Matije Peršića, vlasnika mlina u Virju, koja je za svoj rad na području mlinarstva bila kažnjena nacionalizacijom mlina, koja je pretvorena u konfiskaciju kako ne bi trebalo ništa obeštetiti vlasnika. Iako njezin život dokazuje privrženost narodu čija je bila državljanka, odnosno zavičajnica, komunistička vlast je nju i njezinu obitelj tretirala kao buržujsku te ih je na razne načine materijalno, a i psihički oštećivala. To je moguće dokazati kroz višetematsku obradu, a

ovaj rad je prvi i drugi koji ukazuje kako se nacionalizacija pretvorila u konfiskaciju s jednogodišnjim zatvorom kako bi se oduzela bez odštete gotovo čitava imovina, pa i ona koja se zove dom, 1948. godine, pretvarajući ju u beskućnika, te je samo dobrotom nekih ljudi obitelj mogla živjeti u obližnjoj Koprivnici.

Svojim životom Jelisava Peršić obuhvatila je gotovo čitavo dvadeseto stoljeće, pa je i njezin život obilježen političkim promjenama koje su zahvatile Podravinu kao sastavni dio područja između Save i Drave. Od austro-ugarskog cezarizma i mađarizacije, preko kapitalizma koji je provodila Srbija tijekom Jugoslavije, pa fašizma u vrijeme Drugog svjetskog rata i konačno komunističkog socijalizma, proživjela je i veći dio Domovinskog rata u Zagrebu, gdje je i umrla 1993. godine, ne doživjevši nikakvu ispravku nepravde koja je činjena njoj i njezinoj obitelji tijekom dvadesetog stoljeća. Oni koji su osmislili pauperizaciju jedne domaće obitelji, koja potječe iz Ferdinandovca, udružili su se na nivou općine, kotara i države i onemogućili obitelji da se bori za vraćanje dostojanstva i materijalnog te društvenog položaja, pa se Jelisavetina kćer Mira Kolar usudila tek 1973. objaviti prvi članak u koprivničkim novinama, i to pod inicijalima, a i veći dio njezinih radova iz tog vremena pisan je u duhu Tuđmanova gledanja na povijest u kombinaciji radićevsko-starčevićanske interpretacije.

Jelisava Kolar imala je vrlo siromašno djetinjstvo, obilježeno životom radničke klase i životom njezina oca Matije Peršića, koji je do četrdesete godine radio kao strojar parnih strojeva u nizu poduzeća u Austriji i sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Prijelaz Jelisave u kapitalističku klasu zbio se u Koprivnici, gdje je Matija Peršić svoj društveni status pokušao dokazati izgradnjom više kuća, ali i mukotrpnim radom u mlinu u Virju, koji se uskoro pokazao nerentabilnim jer nije bilo pšenice za njegov cjelogodišnji rad pored velikih mlinova koji su u Podravini već ranije izborili svoj položaj. No o tome treba pisati posebno, i rad je već i napisan na više stotina stranica, pa je članak koji će biti vjerojatno objavljen u *Podravskom zborniku* sam sažetak tog istraživanja.[1]

SURADNJA JELISAVE KOLAR S PARTIZANIMA TIJEKOM RATA

No Jelisava nije nikada zaboravila težak život puka, pa je to i dokazala tijekom Drugog svjetskog rata, kada je od 1942. snabdijevala partizanske jedinice na Bilogori brašnom koje nije naplaćivala. Hrvatska je kraj Drugog svjetskog rata dočekala s velikim oštećenjima, s vrlo oskudnim kapitalom vlasnika i bez osigurane sirovine i energije, te je u svemu bila ovisna o pomoći narodnih vlasti. Osobito su teško stradali mlinovi jer su u sukobima mlinovi bili obično najviše zgrade, s kojih se moglo kontrolirati kretanje neprijateljskih vojnih jedinica u okolici, pa je tako stradao mlin u Pitomači. Drugi mlinovi pak nisu mogli raditi jer su partizani — kako bi spriječili njihov rad — onesposobili gotovo sve rudnike u Podravini, a s mlinova su skidali remenje, pa su to u dva navrata učinili i u Virju, pri čemu su zaboravili lokaciju bunkera, pa je Jelisaveta teškom mukom nabavila zamjensko remenje. Malo je mlinova bilo sposobno za rad nakon svibnja 1945. U đurđevačkom kotaru sposoban za rad bio je sam Braunov mlin, koji je nakon otpreme vlasnika u logor bio državni mlin, pa je kao takav proradio i poslije 1945. zalaganjem vještog upravitelja. Mlin u Koprivnici i Novigradu Podravskom bio je odmah 1945. konfisciran, a konfiskaciju je u tom vremenu izbjegla Jelisava Kolar u Virju, dokazujući svoju suradnju s partizanima. Bilo je jako teško pokrenuti mlinove u poslijeratnom razdoblju iz više faktora, te se snabdijevanje stanovništva kruhom, odnosno brašnom, nastavilo vršiti preko doznaka, pri čemu nisu svi dobivali jednako. Virje nije imalo takvu ustanovu, pa se snabdijevanje brašnom zasnivalo na ušuru, tj. 4% žita dovezenog ili donesenog u mlin na zamjenu. Na tom je sustavu poslovao mlin u Virju čitavo vrijeme, iako je nadzor nad mlinom jačao iz godine u godinu, i Jelisava Peršić je preko vršenja otkupa na čitavom virovskom području živjela na račun dijela ušura, odnosno otkupa, obavezna da sve količine brašna i žita prijavljuje mlinu u Đurđevcu. Uglavnom je bilo mnogo faktora zbog kojih mlinovi — kao glavni opskrbljivači stanovništva brašnom, dakle kruhom — nisu mogli raditi.

[1] Potvrda dr. Branka Švarca, kao predsjednika kot. suda u Koprivnici, pod br. Si 176, 15. svibnja 1948., a na službu je nastupio u kolovozu 1948., istovremeno s odlaskom Jelisave na odsluženje kazne od godine dana u Slavonskoj Požegi. (Obiteljska arhiva Kolar. Dokument u prijepisu.)

Jelisava Kolar, kćer Matije Peršića, uspješno je prebrodila sve te poteškoće. Dva puta je vlastitim sredstvima nabavljala novo remenje, prešla je na loženje malog Lanzova parnog stroja od 60 KS drvetom iz šumarije Repaš, a na njezinu molbu, izgovorenu njemačkim jezikom pred njemačkim oficirom, izborila je da se ne izvrši SS-ovska zapovijed o uništavanju pruge sječenjem željezničkih pragova i miniranjem željezničkih stanica, što je u Virju oko 1. svibnja 1945. inače i provedeno, te je virovski mlin bio jedini koji je mogao biti odmah stavljen u pogon.

Partizani su povlačili brašno iz mlina od 1942. godine, ali u početku nisu davali nikakve potvrde. No što se je više područje djelovanja partizana proširivalo, a potrebe prehrane na području koje su držali partizani bile veće, izvlačenje žitarica iz virovskog mlina bilo je sve učestalije i sve veće. Obično se je po brašno dolazilo noću. Imam nekoliko dokaza o povlačenju brašna iz mlina. Bilo je to uglavnom brašno načinjeno od ušurnog žita, dakle isključivo na štetu vlasnika mlina. Vrijedno je spomenuti očuvane potvrde partizana o povlačenju žitarica iz virovskog mlina, pogotovo stoga što na temelju tih potvrda i potvrde Mjesnog narodnog odbora u Virju nije izvršena konfiskacija mlina 1946., te se Jelisava Kolar, rođ. Peršić, ponadala da će zadržati mlin u svom vlasništvu, te je i njezin suprug Vinko Kolar, koji je od 6. travnja 1946. dobio namještenje kao kotarski sudac u Đurđevcu, dao otkaz kako bi pomagao Jelisavi u vođenju mlina, budući da u Đurđevcu nije imao gdje stanovati.

Očuvano je niz potvrda:

1. Bez datuma, ali svakako 1943. godina. Potvrda kovača Rončevića i člana MOO-a iz Šemovca, koji je izdao priznanicu o primitku 50 kg bijelog brašna i 50 kg kukuruznog za potrebe partizana, a u lijevom kutu priznanice nacrtao je i zvijezdu.

Prema nepotpunim podacima, na temelju očuvanih potvrda, mlin u Virju dao je partizanima slijedeće količine brašna i žitarica uopće:

2.
26.
III.
1943. Potvrda virovskog pekara Petra Melića da je primio od partizana 100 kg bijelog i 100 kg krušnog brašna iz mlina Peršić i drug.

3.
23.
XII.
1943. Revers Rade Poglajena i (nečitki popis) da su primili za pekara Petra Melića 150 kg bijelog brašna i 150 krušnog. Potpisano od nekoliko nečitkih prezimena.

4. Istog dana, 23. XII. 1943., virovski pekar Petar Melić iz Virja primio je od mlina 150 kg nulerice i 250 kg krušnog brašna, i o tome postoji lijepa potvrda, a supotpisao je i Ivo.
5. Zapisnik Gospodarske komisije od 8. I. 1944., sastavljen u mlinu Matije Peršića iz Virja, o preuzimanju većih količina brašna za potrebe komande i obavezi mlina da će u idućih šest mjeseci isporučiti 9000 kg brašna, s time da će mjesečno davati 1500 kg, počevši od 1. veljače 1944. Za Okružni NOO potvrđuje Ivo Tkalčić, Pavao Škvorc, Rudolf Ivanković, a od strane mlina: Elizabeta Peršić i Vinko Kolar. Ovaj zapisnik napisan je rukom Rudolfa Ivankovića i dobro je očuvan.

Povlačenje brašna iz mlina postalo je stalna praksa, pa je jedna partizanska komisija 1944. godine dogovorila s vlasnikom mlina paušalno podavanje ušura za šest mjeseci, i to u visini od 9000 kg, s time da će se davanje brašna obavljati mjesečno u količini od 1500 kg, počam od 1. veljače 1944. pa do 31. srpnja 1944. godine. Ovaj ugovor potpisao je Stipe Starčević, agronom rodom iz Siska, u ime Gospodarske komisije i brigade, a od mlina Jelisava Peršić i Vinko Kolar.

6.
2.
III.
1943. Josip Crnković, u ime Okružnog bjelovarskog NOO-a, 50 kg krušnog brašna i 50 kg kukuruze.

7.

8.

II.

1944. Statistički izvještaj koji je pisao Ivo Kos, a u kojem je navedeno koliko žita ima u mlinu i utvrđena obaveza isporuke partizanima, a na traženje Jelisave Kolar-Peršić navedeno je tada kao vlasnik polovice mlina maloljetni Branko Kolar. Taj je podatak unesen vjerojatno radi osiguranja kasnijeg povratka žita u mlin ili plaćanja po završetku rata. Dokument je pisan dijelom pisaćim strojem a dijelom olovkom, i danas je gotovo nečitljiv, ali pokazuje da je mlin još uvijek raspolagao znatnim zalihama i da se računalo s njegovim radom i u budućnosti.

8.

15.

II.

1944. Potvrda komandanta S. Ramljaka i Ive Tkalčića o primitku 500 kg brašna koje je primila virovska komanda za komandu bjelovarskog područja, uz obavezu da se prazne vreće moraju vratiti mlinu. Kao i sve ostale potvrde, i ova je završavala parolom: Smrt fašizmu — Sloboda narodu.

9.

16.

II.

1944. Na pisaćem stroju Matko Markov i Ivo Tkalčić ovlašćuju Pavla Škvorca da preuzme sve zalihe kukuruznog i ostalog brašna iz »našeg« pripadajućeg i ugovorenog ušura. Olovkom je dopisano da je 16. II. 1944. preuzeto 10 vreća bijelog brašna, 15 vreća krušnog broj 2 i 21 vreća crnog brašna br. 6 za potrebe Okružnog NOO-a Bjelovar. Pavao Škvorc je obavio taj posao koliko je bilo moguće, jer se Rafael Boban tada ustoličio u Koprivnici, ali Virje je bilo u rukama partizana, barem noću, a Bobanovci su samo povremeno, u naletima, dolazili do Virja i oduzimali namirnice od seljaka. Ovakvo stanje potrajalo je više mjeseci, a mlin je pod vodstvom partizana od ljeta do jeseni 1944. radio kada je imao što mljeti, s time da su partizani osiguravali drvo i ugljen kojim se pokretao mali i istrošeni Lanzov stroj.

10.

26.

II.

1944. Potvrda Okružnog NOO-a Bjelovar — gospodarske komisije — da je za potrebe narodnooslobodilačkog pokreta preuzeto od mlina Matije Peršića 2000 kg pšenice, 850 kg bijelog brašna i 450 kg krušnog, ukupno 3300 kg. Jedan od potpisnika ovog preuzimanja je opet Ivo Tkalčić i neki Franjo, čije je prezime na potvrdi nečitljivo.

11.

27. i 28. II. 1944. Potvrda Ive Tkalčića, u ime prehrambene komisije Okružnog NOO Bjelovar, da je 27. i 28. veljače primio iz mlina u Virju, za potrebe prehrane N.O.V., 2045 kg brašna, 5850 kg pšenice i 50 kg kukuruza. Osim ove količine žita i brašna, primio je 400 komada vreća u dobrom stanju, koje su uskladištene kod Okružnog N.O.O.-a, a bez kojih se ne može manipulirati žitaricama. Na toj potvrdi navedeno je da će se gornje količine žita i brašna isplatiti u naravi ili novcu, a najkasnije po završetku narodnooslobodilačke borbe, te je i to potvrđeno s pozdravom: Smrt fašizmu — Sloboda narodu.

12. U veljači 1944. svi mlinovi prelaze iz nadležnosti Okružnog NOO-a pod komandu partizanske vojske, i Stipe Starčević je zadužen od komande za mlin u Virju i Đurđevcu.

Ivo Tkalčić je još 27. veljače i 4. III. 1944., za potrebe prehrane Okružnog NOO-a, povukao iz mlina 2334 kg krušnog brašna i 5850 kg pšenice te 50 kg kukuruza.

Mlin u vrijeme rata često ne radi, jer Okružni NOO skida remenje, kao i drugi veliki podravski mlinovi, jer su partizani uspjeli već 1942. onesposobiti većinu rudnika za rad, a i ostali mlinovi nisu uspijevali nabavljati benzin, dok je drvo bilo teško sjeći u šumama kojima su gospodarile partizanske jedinice. Na vijest o približavanju neprijatelja remenje je skidano s prijenosnih strojeva u siječnju i vraćano od 6. do 9. travnja 1944. godine, kada je mlin opet počeo raditi. Za početak mlin je imao nešto ulja i pogonskog materijala, piše u Zapisniku Komande od 11. III. 1944., ali bez angažiranja partizana mlin ne bi proradio. U Zapisniku se spominje da mlin ima kao nuzpogon pilanu s gaterom koji bi dnevno mogao rezati 5 kubnih metara drva, no nema pilanskih radnika, pa bi ih mogla dati partizanska vojska.

13.
11.
III.
1944. Zapisnik Komande bjelovarskog područja. Prema odluci X. zagrebačkog korpusa, svi mlinovi u Podravini potpadaju pod nadzor vojske, a ne više, kao do tada, pod Okružni narodnooslobodilački odbor Bjelovar. Očito je da je provedena bolja organizacija opskrbe. I već 4. ožujka 1944. došao je u virovski mlin izaslanik komande bjelovarskog područja iz odsjeka za mlinove, Stipe Starčević, te je izvršio prvu službenu inventuru i utvrdio dugovanja kao i obaveze mlina. U zapisniku je navedeno da je mlin M. Peršića i dr., Virje, predao Okružnom N.O.O. dugovano žito, brašno i kukuruz koje je bio dužan dati zaključno do 29. veljače 1944. Zapisnik je potpisan 11. III. 1944.[2] Međutim ratne operacije i česti prodori legije Rafaela Bobana sve do Đurđevca učinili su ovo poslovanje vrlo opasnim i rizičnim. Isporuke na partizansko područje vršene su noću, a kada su u svibnju partizanske jedinice ojačale i na ovom području, sve isporuke brašna i žita vršene su noću i na brzinu, uz veliki rizik vlasnice, koju su nazivali »partizanskom mlinaricom«. U svibnju 1945. mlin je bio gotovo prazan i bez imalo žita, pa je njegovo pokretanje ovisilo o angažiranju partizana da pribave žito.

Od ožujka do jeseni 1944. mlin je bio pod partizanskom kontrolom, tj. Desetim korpusom Zagrebačke oblasti, sve do jeseni 1944., kada su u Virje ušle kozačke jedinice. 4. ožujka 1944. provedena je inventura od komande bjelovarskog područja. 29. III. 1944. je zadnji dan kada je Okružni NOO povlačio brašno iz mlina. Tada je zatečeno u mlinu 5000 kg pšeničnog i 500 kg raženog žita. U zapisniku je navedeno da mlin ima po dogovoru s Okružnim NOO-om obavezu da u ime 5% ušura daje 1500 kg pšenice mjesečno te određenu količinu brašna.

Ova opskrba partizana na Bilogori brašnom bila je u skladu s Jelisavetinim iskustvom iz Prvog svjetskog rata, kada joj je majka s krajnjim naporom pribavljala hranu za svoju djecu, a likvidacija koprivničkih Židova, s kojima je bila u dobrim odnosima, opredijelila ju je za pomaganje partizanima brašnom, te joj je to najprije pribavilo nadimak »Partizanska mlinarica« 1944. godine. Samo zahvaljujući austrijskom podrijetlu majke i dobrom znanju njemačkog jezika Njemci je nisu kaznili za ovu suradnju, a tako je spasila i mlin od miniranja, istovremeno sa željezničkom stanicom, u travnju 1945. godine.

Čini se da je tek 17. svibnja 1946. dobila neku naknadu od novih partizanskih vlasti, primivši od Zemaljske uprave mlinova Hrvatske u Zagrebu 24.766,20 dinara kao naknadu stare obveze Ministarstva narodne obrane, ali na isplatu je još i tada trebalo čekati, pa je rad mlina bio jako otežan prvih mjeseci poslije rata, jer je trebalo nabaviti novo remenje za mlinski pogon, budući da je lokacija bunkera u koji su partizani sakrili remenje bila zaboravljena. Mlin je nakon osposobljavanja za rad imao određenu

[2] Arhiva Kolar, - fascikal Potvrde o davanju brašna partizanima 1943. i 1944. Zapisniku prileži i upis žita zaključen 8. II. 1944.

korist od iznajmljivanja zemljišta za panjeve Šumarije Repaš, jer je potreba za drvom za gradnju, a i osposobljavanje prometnica, bila velika, pa je ta najamnina već 1951. bila vrlo korisna za rad mlina, a 1952. dogovorena je najamnina od 8000 dinara, što je potpisao upravitelj Petrović. Godine 1953. najam je preuzela Šumarija u Garešnici, ali tada je već proces nacionalizacije i konfiskacije poremetio sve normalne trgovačke odnose.

Treba reći da je suradnja virovskih partizana s Jelisavom bila dobra, ali se oni nisu usudili u promijenjenim poslijeratnim uvjetima založiti za Jelisavu, smatrajući ju jedinim industrijalcem u Virju čiju tvornicu treba vratiti narodu, iako je mlin od 1938. bio protokoliran u imeniku obrtnih, a ne industrijskih poduzeća. Stoga je suđenje Kotarskog suda u Đurđevcu bilo blaže od drugostupanjske presude, kao i od odluke Vlade Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu, donesene na temelju zakona koji su trebali eliminirati industriju iz ruku privatnika. Znalo se da će podržavljenje industrije nepravedno pogoditi i one koji su pomagali partizanima da prežive rat, pa je takav stav zauzeo dr. Branko Švarc, u to vrijeme predsjednik Kotarskog suda u Koprivnici, isposlovavši za svog kolegu Vinka Kolara, kojeg je dobro poznavao, ponovno zaposlenje na sudu u Koprivnici, zauzevši se za njega kod ministra pravosuđa Joze Milivojevića upravo u vrijeme kada je izvršena nacionalizacija mlina njegove supruge u Virju, pa je tako obitelj ipak imala neka sredstva za život. Vinko je započeo raditi kao sudac u Koprivnici u kolovozu 1948., dakle istovremeno kada je Jelisava otišla na izdržavanje kazne u Slavonsku Požegu.[3] Vjerojatno zalaganjem Kolarovih kolega zamijenjena je početkom 1949. kazna izdržavanja u Požegi izdržavanjem kazne u Komunalcu grada Koprivnice, što je omogućilo obitelji da preživi ta teška vremena, kada je trebalo nanovo osnovati domaćinstvo u Koprivnici. Izdržavanje kazne u Koprivnici Jelisava je pošteno odradila, sređujući dokumentaciju koprivničkih ugljenokopa, ali je nakon toga na traženje supruga postala samo domaćica, i tako je bilo do kraja života — nije se više nikada uključila u javni rad.

RAD MLINA U VIRJU POSLIJE 1945. GODINE

Već 1944. bile su iscrpljene gotovo sve mogućnosti snabdijevanja civilnog stanovništva u zemlji, pa je u jesen zavladala glad ne samo u Dalmaciji već i u gradovima sjeverne Hrvatske, a poslije svibnja 1945. osobito je stradalo neboračko stanovništvo. Problemi su se pokušali riješiti dobrovoljnim davanjem hrane od onih koji su je imali, ali je to često zamijenila rekvizicija žitarica za potrebe vojske, što je osobito pogađalo seljake srednjeg imovnog stanja, jer pravih bogataša na selu u Podravini nije ni bilo.[4] Po završetku rata Zemaljska uprava mlinova Hrvatske je posredovala, i Jugoslavenska armija je izvijestila da će isplatiti mlinu u Virju u srpnju 1945. din. 25.765 za podmirenje starih obveza iz vremena rata, pa je to bio kapital s kojim je mlin u ljeto 1945. počeo raditi.

Mlin u Virju bio je jedini mlin izvan gradskih središta koji se mogao brzo staviti u pogon, pa su partizani tijekom proljeća 1944. sakupili nešto žita, a Jelisava Peršić je nekako skrpala remenje, jer je pravo remenje bilo od partizana sakriveno i zaboravljeno, gdje je zakopano, a na njezin poziv vratio se na rad u strojarnicu i privatni mašinist Pavao Lauš i mlinar Pero Ljubić iz Gaja, dok se za ogrjev koristilo drvo, jer su svi ugljenici bili izvan pogona. Međutim, radi kontrole, a navodno i radi suradnje, u mlinu su partizani postavili jednog željezničara koji je dobro surađivao s vlasnicom, i sve je teklo u redu dok paklenim strojem nije uništena stara i dobro opremljena strojarnica i bravarska radionica, u zimi 1946. godine, eksplozijom koju su vjerojatno postavili Bjelogardijci iz Prekodravlja, premda ima i drugačijih tumačenja, tj. da je eksplozija namjerno izazvana kako bi se kompromitirala vlasnica mlina, čije je djelovanje već bilo prepoznato kao nerentabilno, u korist đurđevačkog i koprivničkog paromlina. Ja i danas čujem cvilež koji je nastao struganjem limenog krova o prijenosni kotač Lanzova lokomobila, koji se zaustavio tek nakon nekoliko sati. Začudo, iako je zgrada u kojoj se nalazio Lanzov stroj potpuno

[3] Potvrda dr. Branka Švarca, kao predsjednika kot. suda u Koprivnici, pod br. Si 176, 15. svibnja 1948., a na službu je nastupio u kolovozu 1948., istovremeno s odlaskom Jelisave na odsluženje kazne od godine dana u Slavonskoj Požegi. (Obiteljska arhiva Kolar. Dokument u prijepisu.)

[4] PETRANOVIĆ Branko, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Izd. Instituta za savremenu istoriju, Beograd 1969., 352.

srušena, lokomobil je preživio, ostavši doduše bez manometra i ostalih dijelova oko glavnog kotla. I opet je Jelisava svojim trudom i starim vezama pomogla da se stroj osposobi za rad, a uz pomoć općine sagrađena je i manja strojarnica, te je rad mlina u ljetu 1946. tekao bez zastoja, a ubirući 4% ušura, Jelisava je uspjela nakupiti i nešto žita u novom skladištu, izgrađenom 1938. godine iznad pilane, ali ga, jasno, nije mogla prodati nikome osim državi, jer je sav promet i trgovina žitom bila u rukama vlasti, i bez propusnica nije se moglo kretati niti do Koprivnice, a kamoli dalje.

U međuvremenu mlin radi, ali nikada s punim kapacitetom. Zbog ratnih prilika, a i snalažljivosti Jelisave Kolar, koja je nekako uspjela održavati mlin u najnužnijem pogonu, nije se vidjelo da je mlin zreo za obnovu. Tek 1946. ona potražuje nadoknadu za uplaćenu akontaciju, ali se od isplate nadoknade odustalo, podredivši sve obnovi.[5] Pomoć UNRRA-e nije stigla do Podravine, iako su je mnogi očekivali.[6] Propisi o zasijavanju svih površina teško su se provodili zbog nestašice radne snage, jer se mnogi seljaci nisu još vratili svojim kućama, a mnogi su i stradali. Već 1945. rekviziciju za potrebe vojske zamijenila je Kontrolna komisija za snabdijevanje prehrambenim namirnicama, ali je njezin rad postao obuhvatniji tek 1948. godine, kada je njezino djelovanje obuhvatilo i virovski mlin. Međutim, otkupom žitarica bavio se od kraja 1945. Privredni savjet, ali se njegov utjecaj počeo osjećati tek 1946. godine, a do tada je mlin u Virju mogao unutar mjesta slobodno raspolagati otkupljenim kukuruzom i žitom. Cijene žita određivala je Komisija za politiku cijena i nadnica, osnovana već u srpnju 1945. godine, čime se nastojala spriječiti inflacija cijena, a ograničavala se i vlasnicima mlinova veća zarada.[7] Stanje na području snabdijevanja stanovništva bilo je poprilično kaotično tijekom 1945. i 1946. godine, i nije bilo neke stalnosti u opskrbi, osim za radništvo, pa su radnici u mlinu dobivali dio plaće u brašnu, a bez posebnih potrošačkih karata kakvima su opskrbljivani radnici u gradovima Hrvatske. No sve se više namirnica tražilo od sela, jer se smatralo da u selu ima bogatih seljaka — kulaka — koji imaju svega, dok radnici u gradovima gladuju. Država nije uspijevala srediti stanje na širem prostoru. Ali crna burza nije bila jače razvijena na području Podravine, izuzev nabave kvasca za kruh i šećera, čime su se bavili uglavnom doseljenici iz ratnog vremena (Kralj, Knežević itd.). Iako je ova akcija protiv špekulacije imala mali obim u Virju, Zakon o nedozvoljenoj trgovini i privrednoj sabotaži donesen je još u travnju 1945., ali je korišten i tri godine kasnije od strane Odjeljenja za unutrašnje poslove, te je zapravo bio specijalni oružani odred, dio milicije, iskorišten upravo protiv Jelisave Kolar tek u lipnju 1948. kako bi joj se konfiscirao mlin, u procesu podržavljanja privatnih tvornica i njihova pretvaranja u državne.[8] Smatralo se 1948. da je njihov zadatak prekid trgovine živežnim namirnicama, te su u sastav tih komisija ušli najžešći komunisti.[9]

Mlin je vrlo malo radio tijekom 1945. godine. Tek ugovorom sklopljenim 5. srpnja 1946. između Jelisave Peršić-Kolar i DOPH-a (Državnog opskrbnog poduzeća Hrvatske, stanicom Đurđevac), stanica u Đurđevcu obavezuje se isplatiti vlasnici mlina proviziju od 1100 dinara po vagonu žita, kukuruza u zrnu, a slično je bilo određeno i za krumpir i grah. Na osnovi ovog ugovora Jelisava je dobila 9746 dinara, i to su bila jedina novčana sredstva koja je primila, pa se nalazila u teškim novčanim neprilikama, jer se ušur od 4% nije mogao slobodno prodavati zbog kontroliranog prometa hranom, pa je žito uskladišteno u dva magazina u mlinu. U početku su partizani dali Jelisavi Peršić neku prividnu slobodu, vidjevši njezine napore da drži mlin u pogonu, a ona je to prihvaćala kao stvarnu mogućnost da će moći zadržati u vlasništvu svoju očevinu, jer je još 1938. mlin bio svrstan u zanatska poduzeća.

Bilo je to u interesu obje strane, pogotovo što je Jelisava Peršić upotrijebila sve što je imala da obnovi rad mlina, jer je konačno od toga živjela i ona, i kći Mirica Kolar, i sin Branko u Koprivnici, a i Vinko Kolar, koji je napustio mjesto pravnika na Kotarskom sudu u Đurđevcu, ne mogavši svaki dan pješice ići 7 km na svoje radno mjesto.

---

5 Svi spisi u vezi s ovim potraživanjem nalaze se u arhivi mlina.

6 Od 1. travnja 1944. do rujna 1945. Dalmacija je dobila 3179 vagona UNRRA-ine pomoći, ali do Podravine od toga nije ništa stiglo. (PETRANOVIĆ, n.dj., 354.)

7 PETRANOVIĆ, n. dj., 361.

8 Isto, str. 368.

9 Isto, str. 369.

U ožujku 1947. donesena je prva uredba o otkupu žitarica od vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije, i ministar Zaim Šarac istaknuo je da je rad na otkupu općedržavni posao bez mogućnosti ikakve špekulacije.[10] Kontrola nad radom mlinova se pojačala, pa je inventurom pronađeno u mlinu 5000 kg pšenice i 500 kg raži, iskazano kao vlasništvo virovskog mlina.

Uglavnom je Jelisava uz pomoć spomenutih pokrenula mlin, i on je u tom vremenu imao veliku važnost, ali plaće su bile nikakve, a iz podavanja posija vidi se da su svi, osim Čatlaka, koji je bio naučnik, dobivali poslije i u većoj količini nego ostale vrste brašna. Kuna je već bila zamijenjena dinarom u omjeru 7:1, ali se moglo mijenjati samo do 2000 dinara. Dakle, nitko nije imao mnogo novca, i naturalna privreda, tj. plaćanje u namirnicama, karakteristika je trgovine u tom vremenu. Brašno je visoko cijenjeno, osobito nulerica, pa je Josip Ljubić pokušao kroz cijev za istovar utovara u vagone noću izvući iz mlina nešto brašna. Jelisava ga nije tužila, a sin istog postao je kasnije, po završetku fakulteta, namještenik mlina koji je proveo izmjenu katastarskih čestica i tako posve promijenio imovinsko stanje nekretnina.

Međutim komunisti nisu zaboravili industrijalce, te su postupno ovladavali ne samo svim velikim već i malim industrijama i zanatima. Iako je ing. Starčević savjetovao Jelisavi Kolar da pokloni mlin narodnoj vlasti, ona nije imala srca to učiniti, jer se prisjećala s koliko muke je taj imetak stvaran. Preživjela je prvu uredbu o nacionalizaciji industrije, dokazujući suradnju s partizanima. Osjećajući se relativno sigurnom, i Vinko Kolar je nakon tromjesečnog rada na Kotarskom sudu u Đurđevcu dao otkaz, jer nije mogao svaki dan pješice ići iz Virja u Đurđevac, a počeo je gubiti i vid, te se i on uključio u rad mlina, gdje je zbog davanja otkupa mlinu bilo mnogo posla. Nažalost, rukopis Vinka Kolara pokazuje da je vješto skrivao svoj slabi vid, ali tu činjenicu dokazuju nečitki tekstovi koje je pisao, za razliku od Jelisave, koja je pedantno ispisivala svako slovo. U žitni fond ulazile su i žitarice dobivene obradom zemlje od strane seljačkih radnih zadruga, a otkupom provedenim na krajnje grubi način teško je opterećivano imućnije seljaštvo i sprečavano da pojedina gospodarstva privredno ojačaju i postanu značajan faktor u proizvodnji žitarica.[11] Određivanje količine bilo je povjereno mjesnim narodnim odborima. Domaćinstvo od 1 do 3 ha moralo je dati 310 kg, a u žitni fond ulazile su i žitarice otkupljene preko ušura, čime je mlin u Virju došao pod dvostruku kontrolu: radom prema otkupu i prema ušuru. Cijelim planom rukovodili su kotarski odbori, te je mlin u Virju bio podređen Đurđevcu. Plan otkupa trebao je biti potvrđen od mjesnog odbora i pročitan na zborovima birača, a mogao se izmijeniti zbog nepogode ili nerodice. Članom 18. Uredbe predviđene su kazne za špekulaciju i sabotažu, što je kao Damoklov mač prijetilo onima koji se bave otkupom, a to je u našem slučaju bila Jelisava Peršić-Kolar. Uredbu je 21. travnja 1947. izdao predsjednik vlade FNRJ i ministar narodne obrane Josip Broz Tito, a u ime Privrednog savjeta vlade Boris Kidrič. Na račun ušura mlinu Peršić nametnuta je 16. prosinca 1946. i obaveza ishrane 30 komada svinja i predaje istih kada dosegnu težinu od 125 kg, i predaje istih poduzeću Prigorje u Križevcima. No odbijen je zahtjev da ih se hrani kukuruzom od ušura, čime je Jelisava dovedena u vrlo neugodnu situaciju, jer je morala kuhati zelenjavu i time hraniti 30 svinja.

Ovom uredbom rad na otkupu, ali i rad mlina, bili su pod velikom kontrolom vlasti. Količina obaveznog otkupa ovisila je o materijalnom stanju seljaka, koji su se tretirali kao kulaci, a kriteriji su često bili i politički, te su seljaci teško podmirivali svoje obaveze u žitu, čime su mnogi bili izloženi i zatvaranju i prisilnom radu. Jelisava Kolar preuzela je obavezu ubiranja tih viškova za područje Virja, Molva, Šemovca i Miholjanca, što je bio neizmjerno težak posao za jednu ženu, koja je radi toga radila u mlinu od 7 ujutro do 22 sata uvečer, zapostavljajući posve svoj privatni život. Sjećam se da je iz mlina dolazila »brašnata«, pa su joj i trepavice bile pune brašna, a svaki dan je đurđevačkom paromlinu, koji je kao državni bio centrala za otkup za čitav kotar, morala podnositi izvještaje o količinama otkupljenog žita, kukuruza i ostalog. Mlinsko dvorište bilo je od ranog jutra do kasno poslijepodne puno seljačkih kola, koja su uglavnom vukle krave, jer su konji uglavnom stradali tijekom rata. Srećom je svaka veza s

[10] Uredba, *Vjesnik*, 16. III. 1947., str. 3. U ovoj arhivi, u obiteljskim dosjeima, sačuvana je većina izvornih dokumenata koje koristim u ovom radu, kao i dosje »Umjetni paromlin Virje« u fondu koji se bavi konfiskacijama, a kojega mi je dala na uvid mr. Slavica Hrečkovski, arhivistica Hrvatskog državnog arhiva.

[11] PETRANOVIĆ, n. dj., 414.

Koprivnicom, kakva je postojala u međuratnom razdoblju kada je tamo radila Mjenjačnica žita i prodaja brašna, bila obustavljena od grada Koprivnice i pretvorena u službenu aprovizaciju.

Sačuvana je kartoteka otkupa u općini Virje, Hampovici i Rakitnici, Šemovcima i Miholjancu, i vidljivo je da se otkup obavljao uglavnom od početka srpnja pa do polovice rujna, te da je u Virju 1947. godine otkupljeno 141.953 kg pšenice u obavezi i 12.767 kg preko vršidbenog ušura, te 752 kg ječma u obavezi i 572 kg kroz vršidbu, zobi 3734 kg u obavezi i 4356 kg preko Plemenčićeve vrjalice, te 215.315 kg kukuruza u obavezi.[12] Bila je to vjerojatno najveća količina žitarica koju je u otkupu moglo dati virovsko područje, a Jelisava Kolar je time bila opterećena, jer nije imala dovoljno silosa gdje bi smjestila žitarice, pa je u iznajmljenom magazinu kraj željezničke stanice došlo i do kvarenja kukuruza, koji nije držan u pletenim košarama kao do tada, već je izrunjeni kukuruz ležao na podu bez mješanja. Potražnja Jelisave Kolar za radnicima koji bi taj kukuruz mješali nije bila uspješna, pa je taj kukuruz uglavnom bio neupotrebljiv za ishranu ljudi i svinja, predstavljajući u suđenju jedan od elemenata zbog kojih je osuđena na logor 1948. godine.

Godine 1947. donesena je nova Uredba o otkupu žitarica[13], ali je otkup te godine podbacio, i u lipnju 1948. donesena je nova uredba po kojoj je otkup postao obavezan, a otkupnu cijenu određivala je država, dakako vrlo malu. Ovlaštena poduzeća morala su u cjelosti preuzeti i ušur od strane mlinova i vršalica. U slučaju prodaje slobodnih viškova predviđeno je dobivanje bonova, ali takvih viškova u Virju nije bilo zbog slabe obrade zemlje i izostanka gnojidbe. Pojedini seljak je mogao prodati slobodni višak do 6500 kg, ali takvu količinu nitko u Podravini nije imao. No gazdinstva ispod 2 ha zemlje bila su oslobođena otkupa, a predviđene su i komisije koje bi trebale uvažavati izvjesne razloge nispunjavanja obaveze. Za ishranu članova domaćinstva predviđena je količina od 250 kg bijelih žitarica ili 300 kg kukuruza po članu domaćinstva. Predviđeno je i ostavljanje sjemena, i to 200 kg bijelih žitarica i 40 kg kukuruza po jednom hektaru. Predviđeno je i ostavljanje izvjesnih količina za ishranu stoke, i to 800 kg kukuruza za radnog konja, a 360 kg za kravu muzaru. Ova razlika bila je nelogična, jer su se u Podravini poljoprivredni radovi obavljali s volovima, pa čak i s kravama, a konje je mogao držati malo tko. I dalje je zadržano pravo mjesnih odbora da određuju količine, ali je ipak vođeno računa o kategoriji zemljišta, a bilo je moguće i žaliti se na utvrđene količine. Seljačke radne zadruge svoje viškove prodavale su — kontrahirale — po određenim cijenama, uvećanim za 23%. U toj uredbi je iskazano da ukoliko djelo ne sadrži elemente kaznenog djela, da će se kazniti novčanom kaznom do 50.000 dinara ili popravnim radom do 5 mjeseci. Za izricanje kazne nadležni su kotarski i gradski odbori, i ova uredba ne predviđa nikakvu konfiskaciju, te su kaznene mjere očito blaže u odnosu na Uredbu iz 1947., koja se koristila mnogo grubljim riječima, a i postupcima koji su završavali konfiskacijom, pa je na Jelisavu Peršić primijenjena uredba iz 1947. Ovu uredbu potpisao je Tito i Jakov Blažević kao ministar trgovine i opskrbe vlade FNRJ.

Partizani nisu štedjeli Jelisavu Kolar ni po završetku rata. Za organizaciju prvih izbora u jesen 1945. morala je dati 10.000 dinara partizanskim funkcionerima, a novac je preko Pere Rončevića proslijeđen Bolti Bankariću, mladom paru koji je bio među prvoborcima Virja u NOR-u. Bolto Bankarić izabran je za narodnog poslanika u Narodnu skupštinu 1945., a Magica se zaposlila u bankarstvu, gdje je obavljala vodeće funkcije. Par je sagradio jednokatnicu u Šestinama, a Bolto je umro mlad.[14]

U predanom radu od jutra do kasne večeri na otkupu i pisanju dnevnih izvještaja do kasno u noć dočekala je i 1948. godinu, kada je došlo do Rezolucije Informbiroa i kada su prekinute veze sa Sovjetskim savezom, ali je vodstvo SKJ-a pojačalo napore da svoju zemlju uredi što sličnije po uzoru na Sovjetski savez. Pored niza hapšenja tzv. informbirovaca i slanja na Goli otok najvjernijih sinova Komunističke partije na preodgoj, nestao je najvjerniji partijski kadar, i vlast su preuzeli novi ljudi.

Želeći materijalno ojačati, vlada je donijela Zakon o konfiskaciji, pa je za predpostaviti da je nacionalizacija često pretvarana u konfiskaciju, čime je država bila lišena plaćanja odštete za izvršenu

[12] Arhiv Kolar, četiri kartoteke.

[13] Uredba o otkupu žitarica u ekonomskoj 1948.-49. godini, *Borba*, 2. VI. 1948., str. 2.

[14] Arhiva Mire Kolar. Originalna potvrda Bolte Bankarića da je primio za izborni fond 10.000 dinara. Jelisava Kolar je prilikom odlaska u partizane opremila Magicu Bankarić kompletnim zimskim odijelom i gojzericama, a narodnu pomoć dala je više puta.

nacionalizaciju, osiguravajući si time puno vlasništvo nad svim željenim poduzećima. Pri tome su se često kršila prava koja su bila garantirana zakonom. Veća privatna svojina postala je krimen, a vlasnici takvih poduzeća buržuji kojima je tu imovinu trebalo oduzeti. I ljudi na selu tjerani su u zadruge, privatnih poduzeća je sve manje, a privredna struktura poprima nove oblike.

NACIONALIZACIJA MLINA U VIRJU 1948. GODINE

Podržavljenje mlina Matije Peršića u Virju započelo je nacionalizacijom. Postupak je započet nekoliko dana nakon što su objavljeni Zakon i provedbena uredba. Odjel za trgovinu i opskrbu Kotarskog narodnog odbora Đurđevac odmah je počeo djelovati na osnovi ovog zakona.[15]

Narodni odbor Đurđevac uvrstio je nacionalizaciju mlina u Virju, koji je svojim položajem kraj željezničke stanice privlačio pogled svakog putnika podravskom prugom, u svoj primarni zadatak, te je uputio još u travnju 1948. svog delegata Šandora Bartola da popiše sve što se nacionalizira, bilo kao nepokretnu, bilo kao pokretnu imovinu.

Već 23. travnja 1948. pojavio se u mlinu delegat trgovine i opskrbe KNO Đurđevac, Šandor Bartol, koji je preuzeo upravljanje mlinom i odmah započeo s popisom nepokretne i pokretne imovine, koji je popis dovršen već 30. travnja 1948. i u kojem su sve katastarske čestice iskazane zajedno kao jedna cjelina. Vrlo se bezobzirno počeo ponašati prema Jelisavi Kolar, najavivši joj da mora napustiti kuću. Radi smještaja žitarica u magazinu kraj kuće, dao je izbaciti, zajedno s ormarom, stariju arhivu mlina iz predratnog vremena, te je tako propalo sve osim onoga što je Jelisava uspjela iz mlinske kase preseliti već ranije u kuću, predosjećajući što će se dogoditi. Dokumentacija iznesena na dvorište propala je na kiši, što je velika šteta, jer je bilo tu i raznovrsnih zanimljivih dopisa iz raznih mjesta s kojima je mlin poslovao od 1910. do Drugoga svjetskog rata, a osobito su bile zanimljive kopirne knjige dopisa iz vremena prije 1918. godine, koje su dokazivale da je mlin opskrbljivao brašnom krajeve sve do Rijeke.

Iz spomenutog Bartolova popisa za nacionalizaciju vidi se da se posjed Jelisave Kolar sastoji od katastarskih čestica 8611/1, 8864/1, 8864/2, 8863/4 i 8865/3, upisanih u gruntovnom ulošku broj 6348 i 6685 p.o. Virje. Ove čestice obuhvaćale su ne samo mlin na 8864/2 već i kuću za stanovanje s gospodarskim zgradama, vrtom i voćnjakom, i Bartol se svojski potrudio da to dokaže kao jednu cjelinu, iako je bilo jasno da su to dva posebna dijela dvorišne cjeline. A i to što su postojala posebna drvena kolna vrata za kuću u kojoj je stanovala Jelisava Kolar s kćerkom, a posebna za mlin, ukazivalo je da su to dvije posebne ekonomske jedinice — poseban pristup kući i poseban mlinu ukazuje na dvije jedinice.

Delegat Šandor Bartol sve nekretnine prikazao je kao jednu cjelinu, uklopivši u to i nekoliko kubičnih metara drva za ogrjev te dvije oranice s druge strane ceste, koje su u tom trenutku izgledale bezvrijedne, ali se je nekoliko godina kasnije za te parcele vodila velika bitka, jer su se one zbog svog položaja na industrijskoj pruzi mlina pokazale izvanredno vrijednim za izgradnju pogona za uskladištenje stočne hrane. Popisana je također i pisaća mašina A.E.G. Union Olimpia. Bila je to pisaća mašina iz bilježničke kancelarije Vinka Kolara u Koprivnici, jer su partizani još 1943. uzeli pisaći stroj iz mlina, pa je neko vrijeme Jelisava pisala rukom sve izvještaje i dopise, što je bilo vrlo zamorno i komplicirano. No to je bila samo kap u moru nevolja koje je doživljavala Jelisava tih dana, kada joj je rečeno da nema više pristup mlinu, jer da on potpada pod nacionalizaciju, iako kao zanatski mlin, odlukom Ministarstva trgovine u Beogradu iz 1938., nije spadao u kategoriju industrijskih mlinova, već se tretirao kao zanatsko poduzeće. No dvokatni bijeli mlin, nadograđen 1937. za jedno krilo, ograđen ogradom i obogaćen stablima oraha i borova, koji su ga trebali štititi od sjevernih vjetrova iz Panonske nizine, bio je suviše uočljiv putnicima koji su prolazili kraj njega, a i suviše privlačan u vremenu kada su žitarice imale dominantnu ulogu u prehrani stanovništva i izvozu.

Bartol je popisao i 800 kg kukuruza i 40 vrećica krumpira koji je rodio na parceli III. i IV. s druge strane ceste. Vinko i Jelisava Kolar požalili su se početkom lipnja 1948. Predsjedništvu vlade NR Hrvatske, moleći da se ispod nacionalizacije izuzme kuća za stanovanje obitelji i sve ono što nikako ne pri-

[15] Obiteljska arhiva M. Kolar - Prijepis Presude Broj II-K-296-48.

pada mlinu, a stil pisanja ove žalbe ukazivao je da molitelji vjeruju da će se njihovu traženju udovoljiti. No Šandor Bartol je aktivirao svoje veze, i čitav predmet je izašao iz lokalnih okvira, podržan od komunista koji su nastojali što više poduzeća podržaviti kako bi opravdali svoje postupke. To su prenijeli i na Okružni NOO Bjelovar, čije je sudstvo izricalo najoštrije presude.

Žalba je zaprimljena u Predsjedništvu vlade Hrvatske, Odsjeku za nekretnine, koji ju je pod brojem 9392 zaprimio 18. V. 1948. kao žalbu za izuzeće ispod nacionalizacije jednog dijela pokretnina i nekretnina mlina Matije Peršića u Virju. Tu žalbu donosim u cijelosti:

»Predsjedništvo br. 9392 od 18. V. 48.

Ukazom Predsjedništva Prezidijuma sabora N.R.H. od 28. IV. 1948. N.N. br. 17. nacionaliziran je umjetni paromlin Peršić Matije i drug Virje /mlin Peršić Virje/, a što smo ustanovili iz dnevnika »Vjesnik« od 30.IV.1948.

Međutim već dana 23. IV. 1948. pojavio se je u paromlinu Peršić Virje Šandor Bartol, referent trgovine i opskrbe Glavnog mjesnog odbora u Gjurgjevcu predstavivši se pismenim dekretom kao delegat po Zakonu o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća. Nakon toga je isti odmah počeo sa popisom pokretne i nepokretne imovine koji popis je dovršen 30. IV.1948. g.

Posjed Jelisave Kolar sastoji se od katastarskih čestica nt. 8611/1, 8864/1, 8864/2, 8863/3 i 8865/3 upisanih u gruntovni uložak broj 6548 i 6685 p.o. Virje. Na tom posjedu nalazila se dosad a i sada se nalazi kuća za stanovanje sa gospodarskim ogradama, dvorištem, vrtom i voćnjakom, što je u priloženoj skici obilježeno pod II.- a-f, te mlin kao privredno poduzeće sa strojarnom, magazinom, šupom, dvorištem i industrijskim kolosjekom, što je u skici obilježeno pod I - a-e. Posjedi I i II ogradjeni su od seoskog puta u Molve X.g plotom u kojem se odvajkada nalaze dvoja ulazna vrata i to za posjed II u djelu plota z-7-1, a za posjed pod I. u djelu plota š-z. Osim toga postoje i oranice ubilježene u skici pod III i IV., koje je dosad obradjivala a i sada obradjuje Jelisava Kolar prirodom za svoje privatno kućanstvo, u koju svrhu je služilo i vrt i vrtnjak pod pod II e i f.

Navedeni delegat uzeo je u popis ne samo pokretnu i nepokretnu imovinu, koja pripada mlinu kao privrednom poduzeću, odnosno što služi njegovoj svrsi, koja imovina je u skici obilježena sa I a-e, nego i nekretnine obilježene u skici pod II, III i IV. Na nekretninama pod II. oko gospodarske zgrade i u njoj pod c. nalazi se orahovo i hrastovo gradjevno drvo za pokućstvo kao i gorivo drvo, što je nabavljeno u privatne svrhe a ne za privredno poduzeće, pa je delegat i to drvo uzeo u popis kao nacionalizirano.

Osim toga u stambenoj kući nalazila se, a i sada se nalazi pisaća mašina broj A.E.G. Union Olimpia broj 176801 koju je Vinko Kolar kao bivši javni bilježnik u Koprivnici kupio za sebe od A.E.G. Union jugoslavensko-inozemska d.d. u Zagrebu temeljem računa iste tvrtke od 5. VIII. 1933. god. br. 17 kao svoju vlasnost, kojom je taj stroj i do sad ostao, za slučaj potrebe u dokaz te činjenice priložit će se izvorni račun. Medjutim je delegat i taj stroj uzeo u popis.

Prošle godine bile su posjedovne parcele pod III i IV. obilježene u skici zasadjene kukuruzom i krumpirom za ličnu potrebu u kućanstvu i gospodarstvu Jelisave Kolar. Taj kukuruz je u mlinu spremljen bio u II katu mlina, da se lakše suši, pa i da se zaštiti od štakora, koji su se pojavili na tavanu privatnog stana. Tog kukuruza je pohranjeno oko 800 kg u klipu, u 40 vreća, koliko ga je stalo sve do navedenog popisa. Taj kukuruz je privatno vlasništvo Jelisave Kolar za njezine kućanske i gospodarske svrhe. Za tu činjenicu imade se dokaza izjavom osoba kojima je to poznato, pa je to priopćeno i navedenom delegatu. No isti je ipak i taj kukuruz uzeo u popis kao pripadajući poduzeću.

Pošto su prema tome popisom u svrhu preuzimanja mlina kao nacionaliziranog privrednog poduzeća obuhvaćene i neke pokretnine i nekretnine koje u smislu Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća ne obuhvaća nacionalizacija, podnosim u zakonskom roku ovu žalbu na naslov i na temelju te žalbe molim da se donese rješenje:

A. Da gornjim Ukazom nacionaliziranom paromlinu Matija Peršić i drug ne pripadaju nekretnine na kojima se nalazi stambena kuća, gospodarska zgrada i svinjski kotac, zajedno sa dvorištem, vrtom i voćnjakom, a koje nekretnine sa navedenim zgradama čine zasebnu posjedovnu cjelinu od zapada prema istoku, računajući od ulaznog otvora ispred stambene kuće, kao ni oranica potkućnica, zasadjena kukuruzom, i oranica preko puta, zasadjena krumpirom.

B. Zatim da ne potpada pod nacionalizaciju u stambenoj kući nalazeći se pisaći stroj A.E.G. Olimpia broj 176801 te orahovo i hrastovo gradjevno drvo, kao i gorivo drvo koje se nalazi oko i u gospodarskoj zgradi, te oko 800 kg kukuruza u klipu pohranjenoga u 40 vrećica u II katu mlina, pak da naslov nekretnine pod A. i pokretnine pod B izuzme ispod nacionalizacije, time da se moliteljima predadu na potpuno slobodnu raspoložbu.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Jelisava Kolar Peršić«

Ovakva neskromna žalba, pisana na način iz kapitalističkog vremena, imala je suprotan učinak od očekivanog. Ona je razjarila ne samo lokalne vlasti u Đurđevcu, koje su računale da će se Jelisava Peršić pokoriti rješenju, već i Prezidijum u Zagrebu, te je u svega nekoliko dana poslije odlučeno u Prezidijumu u Zagrebu da se cijelo to imanje zajedno s mlinom konfiscira i da se vlasnica ukloni iz tog područja. Ja sam, kao 14-godišnja kćerka Jelisave, svjedok tih zbivanja i patnje moje majke, koja je sve svoje znanje i svu energiju uložila u održanje mlina tijekom rata, te nije mogla prihvatiti da se sada, poslije rata, s obzirom na njezinu suradnju s partizanima, lišava cijelog imetka, a da nije uzeto u obzir da se radi o obitelji koja stanuje u kući kraj mlina i kojoj je to jedini dom, te da se ne uvažava da je kroz suradnju s partizanima tijekom rata bila u velikoj opasnosti kao partizanska mlinarica. Naime, u gotovo cijeloj 1944. godini partizani su noću vladali Virjem, a Rafael Boban je više puta izvršio prodor do Virja kako bi došao do hrane. Opravdanje zašto iz mlina nije dobivena veća količina brašna za potrebe NDH-a davao je ing. Nikica Rendić, sin osnivača Bračko-merčke banke u Splitu, koji je bio zadužen od vladinog ureda za prehranu za otkup žitarica u Podravini, a koji je dolazio u Virje. Dakle, cijeli postupak oduzimanja imovine treba tretirati kao politički, a ne ekonomski. Zbog opasnosti da i sami budu zahvaćeni nekom optužbom, domaći partizani, koji su znali da je Jelisava Kolar, rođ. Peršić, djelovala tijekom rata kao njihov suradnik, nisu se usudili braniti ju, a to se nije usudio ni Stipe Starčević, koji je u to doba radio u Okružnom N.O.O. Bjelovar, a kojega je Jelisava išla moliti zajedno s kćeri, vozeći se kamionom preko Bilogore do Bjelovara.

Postupci koji su slijedili poslije ove žalbe najvjerniji su dokaz nepravde, i vjerojatno su iznenadili Jelisavu i Vinka Kolara. Mislili su da će im ostati kuća s gospodarstvom i da će im to omogućiti dalji život u Virju. No to se nije dogodilo.

Ova žalba bila je ono što je potaknulo komuniste na čelu Hrvatske da konfisciraju u potpunosti čitav posjed Matije Peršića u Virju, te se udružila čitava jedna ekipa koja je to sprovela kroz nacionalizaciju a onda i kroz konfiskaciju, koji proces je započeo prije nego što je završen onaj o nacionalizaciji. Ova dva odvojena postupka, koji su imali ipak samo jedan cilj — oduzeti Jelisavi Kolar cijeli posjed u Virju i nju maknuti iz Virja — trajala su svega tri mjeseca, i to kroz ljeto 1948. godine. Posve uvjerljivo vidi se da je nalog o konfiskaciji dolazio odozgo, pri čemu se nije uvažavala suradnja Jelisave s partizanima tijekom rata. No ono najgore tek je slijedilo, i ako bismo isključili pomoć dr. Branka Švarca, koji se nakon povratka iz rata uključio u organizaciju sudstva Koprivnice i kasnije Varaždina, te bi obitelj stradala da on nije u srpnju zaposlio svojeg kolegu Vinka Kolara, kojega je poznavao dugo godina, na Kotarskom sudu u Koprivnici kao opravnika. Svakako je pomogao na njegov nagovor obitelji i Mijo Kanižaj, tada predsjednik Kotarskog N.O.-a u Koprivnici, koji je pristao da se obitelj doseli u Koprivnicu, u vlastitu kuću gdje je tijekom cijelog rata sin Vinka, Branko Kolar, držao jednu sobu, ustupivši obitelji Kolar kuhinju i još jednu sobu, skučivši tako svoj stambeni prostor. I iz Virja je trebalo iseliti, i tu nije bilo izuzetka. Doprinos partizanima bio je zaboravljen.

Očito je netko u Đurđevcu ili u Bjelovaru bio veliki protivnik Peršićeva mlina, kao konkurencije đurđevačkom mlinu, te je protiv Jelisave Kolar pokrenut i novi krivični postupak kroz izmišljenu optužbu radi špekulacije brašnom. Budući da još nije bio završen ni postupak o nacionalizaciji, slijedio je novi udarac kojim je Jelisava Kolar optužena za nečasni rad manipulacije brašnom. Udarena s dviju strana, Jelisava se nije mogla oduprijeti.

Prezidijum se je međutim osigurao te je zatražio i mišljenje kotarskih vlasti o tom slučaju. Vlada je 17. svibnja 1948. uputila dopis tajniku Kotarskog narodnog odbora u Đurđevcu, tražeći detaljnije podat-

ke kako bi mogli donijeti pravilnije rješenje.[16] Traže odgovor na upit: *»1. Da li su navodi žalitelja istiniti, 2. Da li je točan popis nekretnina i pokretnina koje su zahvaćene nacionalizacijom.*

Nekretnine i pokretnine koje ste zahvatili nacionalizacijom, a za koje je sigurno da nisu oduzete po zakonu niti bi trebale biti obuhvaćene nacionalizacijom, vratite odmah vlasnici, s time da nas o tome obavijestite… Smrt fašizmu - Sloboda narodu« (Za Pravni odsjek dr. Boris Sirotić)

Tajništvo Kotarskog narodnog odbora Đurđevac odgovorilo je ovako već 22. V. 1948.:

»Kotarski N.O. Gjurgjevac

Tajništvo

Broj: 9275-1948.

Predmet: Žalba Jelisavete i Vinka Kolar radi nacionalizacije mlina, Virje

Predsjedništvu vlade N.R.H. Zagreb

U vezi vašega dopisa br. 9392-III-2-1948. od 17. V. 1948., izvještavamo Vas kako slijedi:

1. Navodi žalitelja uglavnom su istiniti.

2. Prilažemo vam točan i originalni popis pokretne i nepokretne imovine koja je popisana u svrhu nacionalizacije.

Iz priloženog popisa može se jasno razabrati (omedjeno crvenom bojom) da je drug delegat, koji je izvršio inventuru, stvarno u popis uzeo u žalbi spomenuto orahovo i hrastovo gradjevno drvo, jedan pisaći stroj »Olimpia« br. 176801, oko 800 kg kukuruza u klipu, veću količinu ogrjevnog drva, kao i stambenu zgradu s pripadajućim zemljištem i jednu oranicu koja je vezana za mlin, a nalazi se preko ceste.

Kako smo već pod točkom jedan dali potvrdu da su navodi žalitelja istiniti, to se pridržavamo Vaših uputa, iznesenih na završetku Vašeg naprijed citiranog dopisa, te današnjim danom šaljemo Jelisavi Kolar rješenje da joj se stavlja na raspolaganje spomenuto gradjevno drvo, pisaći stroj te oko 800 kg kukuruza u klipu, jedan dio ogrjevnog drva (8 prostornih metara) kao i oranica nalazeća se preko puta od mlina, u veličini od 877 č.hvati. Prema tome oduzima se samo ostalo, čime smo uklonili nepravilnosti koje su učinjene, samo se ne možemo složiti da bi se od mlina odcijepio dio zemljišta na kojem se nalazi stambena zgrada, vrt i oranica, i to iz slijedećih razloga. Cjelokupno zemljište na kojem se nalazi zgrada i postrojenje mlina, stambena zgrada, navodna gospodarska zgrada, iznosi sveukupno oko 2150 četvornih hvati. Kada bi se prihvatio prijedlog žalitelja, i da se izluči od nacionalizacije zemljište prema istom prijedlogu žalitelja, mlin bi ostao na jednom vrlo skučenom prostoru koji ni izdaleka ne bi zadovoljavao sadašnjim potrebama, a pogotovo ne bi bilo mogućnosti da se izgrade potrebna skladišta i ostali objekti s kojima će mlin morati raspolagati.

Nadalje mlin nema drugih kancelarijskih prostorija za rad uprave, jer je u tu svrhu dosadašnjem privatnom vlasniku služila sporna stambena zgrada zajedno sa stanom. Spomenuta gospodarska zgrada u stvari i nije nikakva gospodarska zgrada, jer po rasporedu prostorija i načinu gradnje, kao i po samoj upotrebi, prijašnjoj i sadašnjoj, donje prostorije su izrazito skladišne prostorije (za razni pogonski materijal), a prema potrebi mogu poslužiti i za žitarice, a gornji dio, t.j. tavan, sposoban je da primi oko dva do tri vagona kukuruza u klipu, i sada ima u njemu od prošle kampanje otkupa oko 2 vagona. Prema tome smatramo umjesnim odbiti žalbu molitelja u onom dijelu gdje se traži povrat stambene i gospodarske zgrade, svinjca i dijela zemljišta na kojem se nalaze te zgrade i oranica. U krajnjem slučaju moglo bi se eventualno izdvojiti jedan dio oranice na sjeverozapadnom dijelu, jer to predstavlja jednu vrlo malu česticu, smatramo da to i ne bi zadovoljilo žalitelja, jer mu je cilj da dobije stambenu i navedenu gospodarsku zgradu.

Nadalje Vam prilažemo u jednom primjerku zapisnik načinjen na licu mjesta sa samim žaliteljem, iz kojega se može razabrati da obitelj Vinko i Jelisava Kolar sa svojim sinom Brankom raspolažu sa dva čitava stambena objekta, i to jedan u Zagrebu, Tuškanac 55, i jednom četvrtinom kuće, Zagreb, Galjufova br. 7, i kućom u Koprivnici, Varaždinska ulica br. 9, te molimo da se i ovo uzme u obzir kod donošenja konačne odluke.

[16] Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo privrede, dosje Mlin Peršić, Virje. Fp. 9392-III Z-1948.

Napominjemo da bi u slučaju povoljnog rješenja po žalbi Jelisave Kolar u cijelosti, poduzeće paromlin Virje bilo u velikoj neprilici radi upravne zgrade, a naročito bi bio spriječen svaki daljnji razvitak u budućnosti radi skučenog prostora.

Gornji izvještaj dostavljamo Vam na upotrebu s molbom da se naši navodi uzmu u obzir.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu

Tajnik: Abraham Mato M.P. Predsjednik Jendrašić Bolto

Prilozi: 1. jedan zapisnik: Pošto je to originalni zapisnik koji će nam još trebati, umoljavamo da nam se isti sa donesenom odlukom vrati. (Zaprimljeno u Predsjedništvu pod br. 10840 - III Z1 od 24. V 1948.

Prilog 2. Originalni popis pokretnine i nepokretnine paromlina Peršić Virje-«. Na osnovi ovog odgovora sve je poslije toga išlo protiv Jelisave Kolar. Tajništvo Kotarskog NOO-a Đurđevac je već 22. svibnja 1948. proslijedilo svoju odluku, utemeljenu i ojačanu mišljenjem Predsjedništva vlade NRH-a, a i vlastoručno dopisanim mišljenjem dr. Miloša Žanka, kao vodećeg kreatora ideološke politike u Hrvatskoj, da kuća treba biti nacionalizirana zajedno s mlinom jer da je to jedna cjelina, iako današnje stanje ukazuje na suprotno, kada je mlinski posjed dotad podijeljen na dva, zapravo na tri dijela, pa je mlin postao jedna privredna cjelina, stambena kuća s vrtom i voćnjakom odijeljena je tekstilnom poduzeću, a oranice s druge strane ceste postale su pogoni za stočnu hranu. Tada više nitko nije spominjao da mlin, koji se pokazao nerentabilnim i zastarjelim, treba biti cjelina s okolnim zemljištem.

Vrlo kratkim rješenjem br. 9275-I-48 od 22. svibnja saopćava se Jelisavi od đurđevačkog Kotarskog N.O. da se od nacionalizacije paromlina Peršić Matije u Virju vraćaju vlasnicima Jelisavi i Vinku Kolar slijedeći predmeti:

»1. Jedna pisaća mašina marke«Olimpia«, br. 176.801.

2. Zemljište u površini od 877 čhv., koje se nalazi preko ceste od paromlina.

3. Devet komada orahovih planjki debljine 7 cm, duljine 3 m, 35 do 40 cm širine.

4. Pedesetčetiri komada hrastovih planjki debljine 8 cm, duljine 2 do 4 m, širine 40 cm.

5. Trinaest komada starih jelovih greda, duljina 4 m.

6. Pet komada starih hrastovih greda, duljine 5 m, 12x12 cm.

7. Osam prostornih metara cjepanica, klase II gorivo drvo.

8. Dva kubika starog drva, upotrebljivog samo za loženje.

9. 800 kg kukuruza u klipu, koje se nalazi u vrećama na II katu paromlina.

Obrazloženje

Kako su u gornjem rješenju navedeni predmeti omaškom upali u popis prilikom nacionalizacije paromlina, to je valjalo riješiti kao u dispozitivu.«

Ipak još vjeruje u pravdu i podnosi novu žalbu Predsjedništvu NRH, koja je zaprimljena 4. lipnja 1948. pod br. 22789-III-2, uz naznaku vezivanja uz spis br. 10840, a koja glasi:

»Ukazom Predsjedništva Prezidijuma Sabora od 28. travnja 1948. br. 17 N.N. nacionaliziran je Umjetni paromlin M. Peršić i dr. Virje.

Kako su popisane nekretnine i pokretnine koje u smislu Zakona o nacionalizaciji privrednih poduzeća ne obuhvaća nacionalizacija, to sam podnijela žalbu, koja je zaprimljena kod Predsjedništva vlade N.R.H. Odsjek sekretarijata pod brojem 9392 dana 11. V. 1948. Ja sam u ovoj žalbi dovoljno obrazložila svoju molbu i zahtjev, te ostajem u cjelosti kod ove žalbe i molim da se istoj udovolji iz razloga navedenih u ovoj žalbi.

Međutim sam primila 19. svibnja 1948. rješenje Kotarskog N.O.-a Gjurgjevac, kojim se izuzima od popisa nacionaliziranog paromlina M. Peršić i dr. Virje od mojih nekretnina 877 č.hv. zemlje, koja se nalazi preko ceste od paromlina, devet komada orahovih planjki[17]*, šestdesetčetiri komada hrastovih planjki, trinaest komada starih jelovih greda, pet komada starih hrastovih greda, osam prostornih metara gorivog drva, dva kubika starog drva, upotrebljivog za loženje, i 800 kg kukuruza u klipu, koji se nalazi u drugom katu promlina.*

[17] dasaka

Paromlin M. Peršića i dr. nalazi se na parceli kat. br. 8864/2 od 709 čet. hvati, te se je ova parcela u smislu Zakona o nacionalizaciji i nadopuna istog imala uzeti u popis, jer ova parcela pripada mlinu kao privrednom poduzeću, odnosno služi njegovoj svrsi, dok popisane i postojeće kčz. nt. 8864/2, od 440 č.hvati, postv. kčz. nt. 8864/3 od 41 hv. i parc. kat. br. 8864/3 od 42 hv. i postv. kčz. nt. 8863/3 od 963 hv. na kojim nekretninama se nalazi prizemna kuća za stanovanje bivšeg vlasnika nacionaliziranog poduzeća sa šupom i svinjskim kocem, a nadopuna Zakona o nacionalizaciji privrednih poduzeća izričito navodi da se ima izuzeti ispod nacionalizacije kuća koja služi vlasniku za stanovanje, što u konkretnom slučaju predleži. Ove tri parcele su dvorište s kućom, vrt i posebno jedna oranica oko pol rali veličine, koja je ove godine zasadjena s kukuruzom i nalazi se izvan ograde i mlina, kao i dvorište i vrt bivšeg vlasnika nacionaliziranog poduzeća, i ne služi mlinu kao privrednom poduzeću, odnosno ne služi njegovoj svrsi, već je sasvim odijeljena, jedino se drži vezana s plotom sa dijelom mlinskog dvorišta.

Osim toga su uzete u popis i 14 komada hrastovih dasaka dugih oko 4 metra i debelih 1 col, 500 komada cigle i 18 komada hrastovih koji su popisani zajedno sa željezničkim pragovima.

Iz gornjih razloga podnosim ovu žalbu i molim Naslova da nakon provedenih izvida temeljem ove moje molbe donese rješenje. Osim izuzetih pokretnina i nekretnina u predmetu nacionalizacije paromlina Matije Peršić i dr. Virje, temeljem rješenja Kot. N.O. Gjurgjevac od 22. svibnja 1948. br. 9275-I-48, izuzimaju se u ovom predmetu od popisa nacionalizacije od nekretnina br. 6348 i 6685 p.o. Virje cijela parcela katastarska br. 8864/3 - oranica Travnik sa 42 čet. hv. i cijela parcela kat. br. 8863/5 oranica Travnik od 963 čet. hv. zajedno sa na ovim parcelama sagradjenom stambenom kućom bivšeg vlasnika, šupom i svinjskim kocem. Nadalje se izuzima iz popisa o nacionalizaciji 14 komada hrastovih dasaka debelih 1 col, dugih oko 5 metara, 18 komada hrastovih komada dugih oko 2 i pol metra, debelih oko 30 cola i 500 komada opeke za gradju.

Napominjem da sam ja suvlasnica jedne kuće u Zagrebu u 1/4, Galjufova ul. br. 7 (danas Marohnićeva), koja mi nosi mjesečno neto oko 300 dinara, dok drugih nekretnina općenito ne posjedujem i nijesam vlasnica.

Smrt fašizmu - Sloboda Narodima! Jelisava Kolar v.r.

Prilažem rješenje Kot. N.O. Gjurgjevac od 22. svibnja 1948. br. 9275-48«.

Ova druga žalba jako je zasmetala vladu, odnosno Miloša Žanka, i Predsjedništvo vlade je na žalbu od 22. svibnja odgovorilo 14. srpnja 1948. ukratko ovako:

»Narodna republika Hrvatska

Predsjedništvo vlade

Broj: 10840-III-1948. Zagreb, 14. VII 1948.

KOLAR JELISAVETA I VINKO

Obavještavamo Vas da je povodom Vaše žalbe na presudu od 22. svibnja 1948. vlada Narodne Republike Hrvatske na temelju člana 17. Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća donijela slijedeće

R J E Š E N J E

Odbija se žalba Kolar Jelisavete i Vinka iz Virja protiv izuzeća ispod nacionalizacije jednog djela nekretnina nacionaliziranog mlina »Peršić« u Virju.

Ovo rješenje je konačno

O b r a z l o ž e n j e

Nekretnine obuhvaćene nacionalizacijom žaliteljevog mlina sačinjavaju jednu cjelinu i služe svrsi samog poduzeća, pa je trebalo na temelju člana 2 a, toč. 11. i člana 4. Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća i Ukaza Predsjedništva Prezidijuma Sabora Narodne Republike Hrvatske U. br. 17. od 28. travnja 1948. pod točkom 104. riješiti kao u dispozitivu.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu

Ovaj odgovor Predsjedništvu potpisali su predsjednik Narodnog kotarskog odbora Bolto Jendrašić i tajnik Kotarskog N.O.O. Mato Abraham, koji su u to vrijeme Informbiroa strahovali od mogućeg progona kao staljinisti, te se to vidjelo u svim postupcima komunista koji su upravljali općinom i kotarom u to vrijeme. Bez otpora se provode rješenja i odluke, osobito ako ih savjetuje viša vlast, te bez ikakvog otpora djeluju kao izvršioci svih naloga iz Zagreba, a vlada je vrlo rado prihvatila ovo najradikalnije

rješenje, kojim je obitelji Kolar oduzet jedini pravi dom koji je imala, koji je imao i gospodarski karakter. Nekoliko dana kasnije Jelisavi je rečeno da ima napustiti kuću u Virju, i ona se je iselila u srpnju 1948. Žalba i odgovor Kotarskog odbora Đurđevac potaknuli su vodećeg tajnika u vladi Miloša Žanka da ojača odluku o uvrštenju kuće u nacionalizaciju, iako je to bilo protivno Zakonu, pogotovo stoga što Jelisava nije bila u stvarnom posjedu nekretnina koje se spominju, jer su tim kućama upravljali Gradski stambeni uredi, kako u Koprivnici tako i u Zagrebu, pa je u svakoj od dviju kuća u Koprivnici naseljeno, u to doba nestašice gradskih stanova, po tri obitelji, koje Jelisava Kolar nije mogla iseliti. Prijetilo joj je dakle beskućništvo, odnosno smještaj u jednoj sobi u Koprivnici, Marinkovićeva 9, koju je srećom čitavo vrijeme rata i poraća držao Branko Kolar, iako je bio samo gimnazijalac.

Iseljavanje iz kuće u Virju bilo je kaotično, obilježeno spoznajom da će zauvijek izgubiti najvredniji dio Peršićeva imetka. Gradjevno i ogrjevno drvo kupio je Franjo Mrazek za malu svotu, a parcele s druge strane ceste iznajmljene su raznim poduzećima za kraći rok, dok se za njih nije zainteresirala Seljačka zadruga u Virju, ali i korisnici mlina, te su Kolarovi ostali bez svih zemljišnih posjeda u Virju, izuzev desetak kvadratnih metara koje posjeduju i danas, nakon denacionalizacije, ali se ta mala čestica, smještena između sjecišta ceste za Molve i industrijske željeznice mlina, ne može gospodarski upotrijebiti. Dakako da se čitav taj proces odvijao kroz 1948. godinu, ali je potpuno završen tek desetak godina kasnije.

Glavni tajnik: Dr. Miloš Žanko v.r.«[18]

Na ovo rješenje nije postojala mogućnost žalbe, i Jelisava je iselila iz kuće u Virju — dakako samo dio — u Koprivnicu, uključivši i dio arhive na kojoj sada pišem povijest mlina. No i dalje nije bilo mira, i odiseja slučaja Jelisave Kolar, kao punoljetne suvlasnice mlina Matije Peršića u Virju, se nastavila. Njezin sin naime naslijedio je kuću u Koprivnici u Varaždinskoj 9, koja je sada dobila ime narodnog heroja Ive Marinkovića. Sin Branko, kao univerzalni nasljednik svog djeda Matije Peršića, stanovao je u spomenutoj kući za čitavo vrijeme rata, dio vremena i bez roditelja. Tako je uspio zadržati jednu sobu od četverosobnog stana. Srećom je kuća imala dugi i široki hodnik, gdje se moglo smjestiti dio stvari, a i supruga Mije Kanižaja, koji je uživao dvije sobe, a imali su i posjed u Đelekovcu s kućom, dobrovoljno je odstupila kuhinju i verandu, te se tako Jelisava Kolar smjestila u ovom skučenom prostoru od jedne sobe sa svojom četveročlanom obitelji. Sve je bilo užasno natiskano, a nismo imali ni novaca, i život na tom prostoru postao je prava muka. Otac još nije započeo raditi na koprivničkom sudu, pa smo kuhali samo krumpire i žgance.

Međutim, bilo je i nešto sreće u nesreći. Naime, zalaganjem dr. Branka Švarca, tada suca Okružnog NO-a u Varaždinu, Vinko Kolar dobio je mjesto pravnika na Kotarskom sudu u Koprivnici, jer je bilo malo sudaca za građanske procese, pa se sud gušio u neriješenim predmetima. Dakako da suđenje i osuda Jelisave Kolar na zatvor nije bila objavljena u lokalnom listu, te je čitavo suđenje i pretvaranje nacionalizacije prošlo nezapaženo, kao i odlazak Jelisave na izdržavanje kazne u Popravni dom za žene u Slavonskoj Požegi, čije izvršenje kazne potpadalo je pod milicijsku stanicu u Đurđevcu.

Pretvaranjem nacionalizacije u konfiskaciju i osudom Jelisave na jednogodišnji zatvor bile su realizirane namjere komunista na vlasti. Podrška vlade SRH-a, osobito Miloša Žanka, upravnim i sudskim organima u Đurđevcu bila je dočekana sa zadovoljstvom, jer je vlasnica mlina nestala iz Virja, a N.O.O., koji je preuzeo upravljanje mlinom, učinio je to s velikim nezadovoljstvom, ne znajući da je poslovanje mlina upitno zbog nedostatka kapitala i problema koje je imao taj »suvišni« i tek 1912. izgrađeni mlin u Podravini, gdje je u prvom desetljeću djelovalo sedam industrijskih mlinova, od kojih su mnogi već likvidirani, bilo kroz stečaj ili spaljeni tijekom rata (Pitomača).

Zabrana podnošenja žalbe na zadnje rješenje Predsjedništva vlade zaključila je slučaj. Time je nacionalizacija mlina i čitavog posjeda zaključena uz pomoć vlade, tj. Miloša Žanka, s time da na ovo rješenje nije bilo moguće podnijeti žalbu. Međutim, može se zaključiti da je vlada savjetovala da se pokuša nacionalizacija pretvoriti u konfiskaciju, te je istovremeno s ovim problemom, što potpada pod nacionalizaciju, pokrenut od javnog tužioca u Đurđevcu i proces protiv Jelisave Kolar radi izostanka vođenja potrebnih računovodstvenih knjiga u mlinu. Istovremeni napad s dviju strana potpuno je smeo Jelisavu

[18] Arhiva Kolar, kopija rješenja.

Peršić, i ona u početku nije shvatila da se radi o organiziranoj akciji da narodna vlast dođe u potpun posjed mlina bez naknade, ali tako da Jelisava Peršić prestane biti stanovnik Virja i vlasnica bilo čega u Virju.

Da bi se to ostvarilo, još prije ove odluke vlade, Jelisava Peršić i Branko Kolar mogli su jeftino prodati preostalo zemljište zainteresiranima, jer više nisu živjeli u Virju, a ostatkom njihove imovine koristili su se drugi. Tako i danas posjedujem bezvrijedan komadić zemljišta od nekadašnjeg moćnog mlinskog carstva, koji je vjerojatno već ušao u neku komasaciju ili leži posve beskoristan i bez ikakvog smisla između drugih posjeda. Međutim, virovsko privredno poduzeće »Podravina« preuzelo je nacionaliziranu, odnosno konfisciranu nekretninu, te je zatražilo prilikom upisa u katastar Financijskog odjela Narodnog odbora kotara Koprivnica, s time da je još 18. lipnja 1960. zatražilo da se nacionalizacija proteže i na parcele koje su navodno omaškom ispuštene prilikom provođenja nacionalizacije 1948.

Prijedlog je usvojen, te je odlukom NO kotara Koprivnice br. 03-5020/2-1960. od 18. VI. 1960. nacionalizirana i parcela 8852 - oranica u Travniku od 440 č.hv. zem.knj. uložak br. 5258 k.o. Virje, uz obrazloženje da je potrebna za napredak poduzeća i da je omaškom 1948. ispuštena nacionalizacija spomenutog zemljišta.

Ustvari, zemljište je trebalo Podravini za izgradnju silosa, te su se pozvali na staru nacionalizaciju, i iako su vremena bila druga, načelnik Kotarskog odbora Koprivnica Milan Karlović izdao je dopunsko rješenje, te je bez ikakve odštete pripojeno i ovo vrijedno zemljište već 1948. nacionaliziranom, odnosno konfisciranom zemljištu paromlina Virje. Pri tome nije vođeno računa da je i mlin, i to zemljište, u polovini pripadalo Branku Kolaru.

Komunisti su dakle prisvajali posve nezakonito poduzeća i zemljišta, koristeći se time što su imali apsolutnu vlast u svojim rukama i što nije bilo višestranačja. Sve što su zamislili i zaželjeli, to su i dobili.

Jelisava Kolar je 22. svibnja upućila žalbu Predsjedništvu vlade NRH na rješenje Kotarskog N.O.O., ne znajući da je ovaj već dobio mišljenje Predsjedništva da se kuća ne vraća Jelisavi Kolar, a za pretpostaviti je da je savjetovano da se protiv neposlušne Jelisave Kolar postupak proširi i da se nacionalizacija pretvori u konfiskaciju spornog imetka.

Rješenje glasi:

»Osjećajući se pozvanim da predvode ovu akciju koja bi pokazala njihovu pravovjernost, javni tužilac Kotara Đurđevac podignuo je 29. svibnja 1948. optužnicu kod Kotarskog suda u Gjurjevcu, optužujući Jelisavu Kolar kao vlasnicu i rukovodioca mlina u Virju za nedopuštenu špekulaciju, premda je svima moralo biti jasno da u uvjetima ograničenog kretanja, odnosno kretanja bez dozvole narodnog odbora, ne može biti nikakve špekulacije, tek tu i tamo davanje nekoliko kilograma brašna po zamolbi.

Ovaj dopis je vidio Miloš Žanko u Predsjedništvu i rukom je nadopisao da se ima nacionalizirati i kuća, te je ovakvo rješenje dostavljeno i Jelisavi Kolar, koja je saznala da je postala beskućnik, jer sve njezine nekretnine bile su nastanjene, i to u Tuškancu 55 nastanjena je romska obitelj Đerkeš s 8 djece, Galjufova je bila puna stanara o čijem nastanjivanju je odlučivao Stambeni odbor NOO Zagreba, a u koprivničkoj kući stanovao je predsjednik Kotarskog NO-a Mijo Kanižaj. Primivši odluku na svoju žalbu, Jelisava Peršić je znala da mora iseliti iz kuće, što je i provela u lipnju 1948. jednim vagonom, a pri selidbi joj je htio pomoći samo Ivan Piščević, koji se doselio u Virje sa peteročlanom obitelji 1942. iz Udbine, protjeran od četnika.

Dakako da je spoznaja da je mlin nacionaliziran zajedno s kućom potpuno izmijenila položaj Jelisave. Jelisava je izjavila tajniku Kotarskog NO-a Mati Abrahamu da ona nema kamo iseliti, jer da je u Zagrebu suvlasnica samo četvrtine potpuno naseljene kuće, a da su isto tako naseljeni i svi ostali objekti, pa i onaj u Koprivnici, kojeg je vlasnik Branko Kolar, a lokal drži Jugoslavenska vojska kao magazin, a vojna pošta kontrolnu stanicu, s obavezom uvijek slobodnog pristupa.

Dopisu vladi prirođen je i zapisnik pod br. 2, što je zapravo inventar imovine koji je načinio Šandor Bartol, i koji sadrži detaljan inventar iz kancelarije te mlina, iskazujući inventar u prizemlju, polukatu te I. i II. katu.

Donosim ponešto skraćeni inventar Šandora Bartola:

Glavna mlinska zgrada od 2 kata ima zidove od 65 cm.

Gospodarsko skladište s garažom u sredini ima duljinu od 12,5 m, a širinu od 8 m te visinu od 3,35 m.

Svinjski kotac dug je 13,5 m, a širok 2 metra i pokriven crijepom.

Zgrada strojarnice ima dužinu od 10 metara, širinu od 5 metara i visoka je 3,80 m, a pokrivena je crijepom, a sagrađena je 1945. nakon što je Bijela garda ubacila u taj prostor eksploziv koji je potpuno razorio bravarsku majstorsku radionicu, pa je zgradu za Lanzov stroj u skromnijem obliku sagradila Jelisava. Uz strojarnicu u kojoj se nalazio stari Lanzov stroj, jačine 70 KS, s priključkom na dimnjak visine 26 metara, a u temeljima širok 3,50 metra, bila je i mala radiona s alatom.

Nekoliko drvenih zgrada, uključujući hladionik u kojem se hladila vruća voda iz kotla, kupaonica za radnike.

Skladište za žito 12 m dugo i 5 m široko i 5 metara visoko, pokriveno crijepom.

Jedna stambena zgrada, dužina 14 m, širine 7,20 m i 4,50 m visine, pokrivena crijepom.

Bunar pred kućom s nadkrovljem.

Dvorište mlina bilo je građeno betonskom ogradom u temeljima i s drvenim letvama u stupovima.

Mlinu je pripadalo i 243 metra industrijskog kolosjeka koji je vodio od željezničke stanice do mlina.

Mlin je imao i pilanu s punim jarmom od 24 cola, firme Lorcjemar, s dva para kolica za dovoz drvenih debala do pile. Nacionalizacijom, koja je u slučaju Jelisave Peršić završena u svibnju 1948., ostala je bez cijelog imetka, pa i doma, a onda, kako ne bi dalje pisala žalbe i stvarala uznemirenje u narodu, javni tužilac je najvjerojatnije po savjetu najviših vlasti pokrenuo optužbu protiv Jelisave radi špekulacije žitom i zatražio kaznu zatvora. I jedno i drugo učinjeno je u svega tri mjeseca, i Jelisava Kolar ostala je bez svega, pa i bez slobode. Istovremeni napad s dvije strane, uz oduzeće jedinog doma koji je imala u tom vremenu, vjerojatno se odrazio na njezinu psihičkom stanju, i gotovo je čudo da je sve to preživjela. Lička genetska komponenta Matije Peršića vjerojatno je tu imala određenu ulogu.

KONFISKACIJA MLINA I KUĆE 1948. GODINE JEDNOSTAVNIM PRETVARANJEM NACIONALIZACIJE U KONFISKACIJU

Takav postupak nije zabilježen u sudskoj praksi tadašnjeg vremena, i zato je njegov opis važan. Otpor i dobro obrazložene žalbe Jelisavete na nacionalizaciju naveli su političare da primijene pooštreni postupak protiv Jelisave te nacionalizaciju povežu s konfiskacijom i zatvaranjem u kaznenom zavodu u Požegi, iako je svakom tko je čitao presude moralo biti jasno da se radi o političkom procesu čija je svrha bila oduzeti obitelji Kolar sve što je obitelj posjedovala u Virju i udaljiti ih iz sela, te tako dokazati Virovcima da je mlin vlasništvo naroda. Jelisava se uporno zalagala da joj se ostavi njezina kuća u Virju u vlasništvu, iako je odustala od borbe za ukinuće nacionalizacije nad mlinom, shvativši da je nacionalizacija industrijskih, ali i većih obrtnih poduzeća, određena zakonom, zahvatila i da se protiv toga ne može boriti. No borba za dom i za zemlju oko kuće činila joj se mogućom, jer je taj posjed bio jedini izvor njezine materijalne egzistencije, pogotovo stoga što je u tom vremenu u mlinu na otkupu radio i suprug Vinko Kolar, više od dvije godine. Naime, njegov rad na koprivničkom kotarskom sudu pod kraj rata svrstao ga je u narodne neprijatelje, iako su dr. Branko Švarc, a i brojni antifašisti u Koprivnici, znali da je Kolar u najvećoj mogućoj mjeri ublažavao nevolje koje su dolazile od ustaške vlasti, pa se nije htio priključiti ni Bobanovu pozivu da krene s njime u zbjeg u svibnju 1945. godine, već se sakrio kod susjeda Popovića.[19]

Protiv nacionalizacije moglo se boriti pozivanjem da se dom ne može oduzeti. No protiv optužbe za privredni kriminal nije, i tu su komunisti vidjeli svoju šansu da bez odštete dobiju u puno vlasništvo čitav posjed pok. Matije Peršića u Virju. Domaći komunisti, i komunisti kojima je ona pomagala tijekom rata, nisu se usudili braniti ju, jer je zbog raskida Tita sa Staljinom svima prijetila opasnost da budu

[19] KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, Priča o životu podravskog pravnika Vinka Kolara, *Podravina*, Vol. XXI, br. 42, Koprivnica 2022., str. 137-167.

optuženi i zatvoreni jer se ne pridržavaju osnovnih postavki komunističke ideologije, tj. likvidacije kapitalista. A pomoć su joj odbili i komunisti koji su u to vrijeme obavljali važne zadatke na polju opskrbe izvan Virja, i to Stipe Starčević u Bjelovaru, a Svetozar Kovačević u Beogradu.[20] Očito je da se nitko nije htio miješati u poslove konfiskacije, što je i razumljivo s obzirom na represivnu politiku komunista u to vrijeme.

Iz dokumenata objavljenih u nastavku može se posve sigurno zaključiti da je postupak konfiskacije bio vezan uz postupak nacionalizacije. Predsjedništvo vlade NR Hrvatske s tajnikom Milošem Žankom i Okružni sud u Bjelovaru, kao sud drugog stupnja, bili su povezani. Optužnicu protiv Jelisave Kolar zbog nedopuštene špekulacije podignuo je Javni tužilac kotara Đurđevac još 29. svibnja 1948. godine, i može se zaključiti da su u njezino sastavljanje bili angažirani najbolji stručnjaci prehrambene struke u tužilaštvu. Ona glasi:[21]

»Kotarsko javno tužilaštvo Gjurgjevac

Dne 29. maja 1948.

Optužnica Kotarskom sudu Gjurjevac

Kotarski javni tužilac kotara Gjurgjevac tuži

KOLAR JELISAVU, kćerku pok. Peršić Matije i pok. Antonije Albrecht, rodjenu 9. IX. 1906. u Zagrebu, živi u Virju, udatu za Kolar Vinka, majku dvoje djece i to Branimira, starog 17 g., i Mirice, stare 14 g., pismenu, posjeduje parni mlin i 1/4 jednokatne kuće u Zagrebu, neosudjivana, sada na slobodi, da je kao vlasnica i rukovodilac paromlina Matije Peršića i drug u Virju propustila voditi robno knjigovodstvo, iako je na to bila obavezna u smislu čl. 26 Zakona o jednoobraznom računovodstvu, uslijed čega se nije moglo ustanoviti koliko je stvarno dobilo poduzeće brašna od zaradjenog ušura, te što u medjuvremenu od 30. lipnja 1947. do 31. ožujka 1948. nije prijavljivala niti predavala nikakav manipulativni višak, iako je takovog bilo, jer je izaslaniku podkomisije kontrolne komisije NRH prijavila 2.000 kg krušnog brašna kao manipulativni višak, što je sve omogućivalo nedopustivu špekulaciju sa brašnom dobivenim od zaradjenog ušura u zrnu, i sa manipulativnim viškom, dakle da je vršila nagomilavanje i prikrivanje i propuštanje obavezne prijave zaliha proizvedene robe, a u svrhu da se ova povuče iz prometa, kako bi se kasnijom prodajom i preprodajom postigla nerazmjerna imovinska korist, čime da je počinila krivično djelo nedopuštene špekulacije iz čl. 1, t. 1 Zakona o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, kažnjivo po čl. 3 istog Zakona.

Predlažem

1. da se odredi usmena javna rasprava pred kaznenim vijećem kotarskog suda u Gjurgjevcu kao mjesno i stvarno nadležnog suda;

2. da se na raspravu pozove optužena Kolar Jelisava;

3. da se na raspravi pročita prijava podkomisije Kontrolne komisije NRH od 6. IV. 1948. te obavi uvid u inventuru poduzeća od 31. XII. 1947.

Razlozi

Podkomisija Kontrolne komisije NRH, svojom prijavom od 6. IV. 1948., prijavila je optuženu Kolar Jelisavu da je počinila djelo navedeno u dispozitivu ove optužnice.

Optužena Kolar Jelisava, pozvana na odgovornost, priznala je djela za koja je optužena, ali u svoju obranu je navela da je ona robno knjigovodstvo vodila 1945. i 1946. g., t.j. za sve vrijeme dok je paromlin podpadao pod Zemaljsku upravu za mlinove NRH, odnosno do dana 28. VI. 1946., a tada je prestala to knjigovodstvo voditi, jer je mlin potpao pod kontrolu bivšeg Okružnog narodnog odbora Bjelovar, jer joj je mlinski inspektor istog odbora prigodom jedne kontrole rekao da robno knjigovodstvo ne treba voditi, jer da to manji mlinovi ne vode.

Nadalje je navela u svoju obranu da ona u paromlinu nema knjigovodju, i to zato što isti veoma slabo radi, pa prema tome ne može snositi trošak nagrade knjigovodje, dok je sama zaokupljena i pre-

[20] Svetozarov brat bio je ubijen od ustaša zajedno s Otokarom Keršovanijem, a u partizanima se bavio organiziranjem opskrbe. Svetozar je imao u Koprivnici trgovinu građevnim materijalom i gumama, a za Peršića je često obavljao prijevozne poslove. Međutim, nedugo poslije ovoga je umro, a udovica je još dugo živjela u Koprivnici.

[21] Arhiva Kolar, Optužnica, - prijepis.

opterećena poslovima uprave mlina, dužnostima oko otkupa i svojim kućanstvom. Što se tiče manipulativnog viška, izjavila je da je isti predavala sve do dana 30. VI. 1947., a kasnije ga nije predavala, jer istoga nije bilo obzirom na slab rad mlina, dok nije god. 1948. prigodom inventure mlina po izaslaniku Kontrolne komisije ustanovila da ima manipulativnog viška 2.702 kg krušnog brašna.

Medjutim ova obrana optužene neće se moći uvažiti, jer se ista iskazuje netočnom, neistinitom i u protivnosti sa ostalim izvidima i okolnostima. Da je bilo manipulativnog viška u mlinu svjedoči najbolje činjenica da je optužena, kada je izvršena sa strane kontrolne komisije kod nje inventura mlina, odmah drugoga dana, nakon dolaska izaslanika, prijavila 2.000 kg krušnog brašna kao manipulativni višak.

Kako paromlin optužene ima strojeve jačine 60 K.S., što je vidljivo iz prijave Kontrolne komisije, to u smislu čl. 4 Zakona o jednoobraznom knjigovodstvu paromlin spada u poduzeća kategorije B, a prema čl. 15 istog Zakona poduzeća kategorije B dužna su voditi slijedeće poslovne knjige: dnevnik, knjigu blagajne, glavnu knjigu, knjigu dužnika i vjerovnika, knjigu nabave robe, knjigu prodaje robe i knjigu izvršenih usluga, kao i druge pomoćne knjige, i to sve po načelima sistema dvojnog knjigovodstva. Kako se jednoobrazan način računovodstva vodi u interesu što pravilnije djelatnosti privrednih poduzeća, omogućavanja planiranja, kao i uspješnog nadzora nad radom privrednih poduzeća, te uslijed nedostatka toga knjigovodstva u paromlinu optužene, nadzor nad radom toga poduzeća od strane narodne vlasti bio je otežan i skoro onemogućen. Na taj način su se prilikom inventure mlina i pojavili manjci u žitaricama u količini od 11.151 kg, a s druge strane viškovi u mlinu od 20.610 kg, a koji manjci i viškovi se ne mogu nikako objasniti niti protumačiti, uslijed čega proizlaze. Na taj način omogućeno je da optužena sa zalihama žitarica ili mliva nedozvoljeno posluje bez kontrole narodnih vlasti. Manipulativne viškove u mlivu morala je optužena prijavljivati svakog mjeseca, što ona međutim nije činila, te na taj način i ovi viškovi su mogli biti predmetom nedopuštene špekulacije.

Iz izvještaja Kontrolne komisije nadalje je vidljivo, kao je prema knjigama vidljivo koliko je ušura primljeno u zrnu, dok se u nedostatku potrebnih knjiga ne može ustanoviti koliko je brašna dobiveno mljevenjem ušura.

Sve ove činjenice nedvojbeno dokazuju da je optužena nagomilavala i prikrivala, te propuštala obveznu prijavu zaliha proizvedene robe, a sve u svrhu da se ista povuče iz prometa i kasnijom preprodajom postigne nerazmjerna imovinska korist.

Na temelju priznanja optužene i izvještaja kontrolne komisije NRH dokazano je da je optužena počinila djelo navedeno u dispozitivu ove optužnice, kao i da je za isto odgovorna, dakle da je dokazan kako objektivni učin, tako i subjektivna krivnja optužene, pa se ova optužnica ukazuje opravdanom i na Zakonu osnovanom.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu

Javni tužioc: Borko Petar, v.r.«

Iz optužnice vidi se da je optužnicu izradio netko tko je bio povezan s mlinovima, ali i da je Jelisavi pripremljena klopka, jer je, smatrajući da je mlin uvršten u zanatske mlinove na temelju odluke Ministarstva još iz 1938., bila zaštićena od obaveze da vodi knjigovodstvo velikih mlinova.

Prvo suđenje održano je kao javno već 8. lipnja 1948. u Kotarskom sudu u Đurđevcu, i iz presude vidi se da su i članovi vijeća bili svjesni da se radi o političkom suđenju, ali i da su, obzirom na suradnju Jelisave Kolar s partizanima tijekom rata, kada su se svi na Bilogori hranili brašnom iz Peršićevog mlina, pa su Jelisavu nazivali »partizanskom mlinaricom«, odredili joj najmanju moguću kaznu. Kruh nabavljan u virovskom mlinu, kao i njezin pridjevak »Partizanska mlinarica«, izlagali su ju velikoj opasnosti da 1944. bude od vlade Nezavisne države Hrvatske optužena i zatvorena kao partizanska suradnica, dovodeći time u opasnost i svoj život. Suđenje je obavljeno u vrijeme kada su žitelji imali najviše posla oko žetve i kada nisu mogli stići pratiti rad sudova. Sudovi su isto uglavnom mirovali, ali je to bilo i vrijeme najintenzivnijeg otkupa, kada je Jelisava Peršić radila u mlinu od sedam sati ujutro do kasne večeri, a dvorište mlina bilo je čitav dan prepuno seljaka koji su dovozili obavezni otkup s područja na kojem je Mlin Peršić provodio otkup. Određivanje suđenja u lipnju bilo je dakle namjerno odabrano, jer otkup i nacionalizacija potpuno su smeli Jelisavu Kolar, premorenu i ostavljenu da sama izađe na suđenje, s čime nije imala nikakvog iskustva. Seljaci su već poslije ponoći dolazili u dvorište radi otkupa, a mukanje krava i volova pred prozorima spavaće sobe, kao i izvlačenje vode iz jedinog

bunara u dvorištu, stvarali su atmosferu koja je utjecala i na Jelisavu, koja je suđenje smatrala izmišljenim i mislila da će iz njega izaći nedužna. Morala je hraniti i 30 svinja za potrebe Križevačke mesne industrije, a svaki dan je morala slati izvještaje o otkupu žita, koje je izrađivala sama gotovo cijelo vrijeme, jer je računovođa Valić iz Virovitice radio u mlinu samo kraće vrijeme.

Međutim, njezino vjerovanje da će suđenje biti u njezinu korist, s obzirom na ono što je radila za partizansku vlast, bilo je krivo.

Suđenje je započelo 8. lipnja 1948., i istog dana Vijeće Kotarskog suda donijelo je presudu kojom je Jelisava bila proglašena krivom i zadužena na plaćanje kazne za prekršaj, pri čemu je vijeće očito uzelo u obzir da se radi o ženi koja je pomagala partizanima u ratu, a to je svakako znao i Gjuro Kaić iz Kalinovca, koji je kao sudionik Narodnooslobodilačkog rata i vojno lice uživao veliki ugled. Rasprava je bila javna i Jelisava se potpuno opravdala od žalbe.

Donosim ovu presudu od 8. lipnja 1948. također u cjelosti:[22]

»Posl. br. II-K-297-48.

P r e s u d a

U ime Naroda.

Kotarski sud u Gjurgjevcu u vijeću sastavljenom od Crnković Marka kao predsjednika vijeća, te sudaca porotnika Lacković Mije i Kaić Gjure kao članova, protiv Kolar Jelisave iz Virja radi krivičnog djela po Zakonu o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, nakon dovršenog postupka na usmenoj i javnoj raspravi, držanoj 8. VI. 1948., u prisutnosti okrivljene, koja se nalazi na slobodi, zastupnika javnog tužioca Detoni Stjepana,

P r e s u d i o je

Okrivljena Kolar Jelisava, kći pok. Peršić Matije i pok. Antonije, rodjene Albrecht[23], rodjene 9. IX. 1906. u Zagrebu, živi u Virju, drž. F.N.R.J., udata za Kolar Vinka, majka dvoje djece, i to Branimira, starog 17 godina, i Mirice, stare 14 god., posjeduje paromlin i 1/4 jednokatne kuće u Zagrebu, neosudjivana, sada na slobodi

K r i v a je

što je kao vlasnica i rukovodioc paromlina Matije Peršića i drug u Virju propustila voditi robno knjigovodstvo, iako je na isto bila obavezna u smislu čl. 15 Zakona o jednoobraznom računovodstvu, uslijed čega se nije moglo ustanoviti koliko je stvarno dobilo poduzeće od zaradjenog ušura, te što u medjuvremenu od 30. lipnja 1947. do 31. III. 1948. nije prijavljivala niti predavala nikakav manipulativni višak, iako je takovog bilo, jer je ista dana 1. travnja 1948. prigodom obavljanja inventure u mlinu po izaslaniku podkomisije kontrolne komisije N.R.H. prijavila 2.000 kg krušnog brašna kao manipulativni višak, što je sve omogućivalo nedopuštenu špekulaciju sa brašnom, dobivenim od zaradjenog ušura u zrnu, i sa manipuliranim viškom, d a k l e, da je vršila nagomilavanje, prikrivanje i propuštanje obavezne prijave zaliha proizvedene robe, a u svrhu da se ova povuče iz prometa, kako bi se kasnijom prodajom i preprodajom postigla nerazmjerna imovinska korist, a u cilju postignuća nerazmjerne imovinske koristi, čime je počinila krivično djelo nedopuštene špekulacije iz čl. 3 toč. 1 Zakona o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, te se stoga po čl. 4 istog Zakona i primjenom čl. 62 općeg djela krivičnog zakona

p r e s u d j u j e

na novčanu kaznu u iznosu od 50.000 din. (slovom pedeset hiljada dinara), koju kaznu ima platiti u roku od jednog mjeseca po pravomoćnosti presude, a koja kazna se u slučaju nenaplativosti ima zamijeniti sa kaznom popravnog rada, računajući jedan dan popravnog rada sa 50 din. po čl. 54 toč. 3 općeg djela krivičnog Zakona.

Odgovorna je za troškove krivičnog postupka i ako eventualnog izvršenja kazne, koji troškovi se proglašuju nenaplativima.

Dužna je na ime paušala platiti iznos od 1.000 Din. u roku od 15 dana.

---

[22] Arhiva obitelji Kolar. Original. Gotovo svi ovdje prezentirani dokumenti nalaze se u spomenutom arhivu u originalu ili prijepisu.

[23] Treba biti Albrecht.

R a z l o z i

Kotarsko javno tužilaštvo Gjurgjevac svojim spisom br. K 66/1948 od 29.V.1948. optužilo je okrivljenu za gore opisano krivično djelo.

Okrivljena priznaje da je propustila voditi robno knjigovodstvo u mlinu, i to radi toga jer nije bila u mogućnosti da plaća knjigovodju zbog slabog rada mlina, nadalje u svoju obranu navodi da je iz ušurne knjige bilo vidljivo koliko je bilo zaradjenog ušura u zrnu, te da se prema tome mogla vršiti kontrola i ustanoviti koliko je ušura predano u kilogramima, a pored toga svakodnevno je javljala Državnom paromlinu u Gjurgjevcu količinu zaradjenog ušura. Dana 31. XII. 1947. predala je, nakon izvršene inventure, manipulativni višak[24]*, koji se sastojao od 5.500 kg posija, a taj višak poslije se ukazuje radi toga što je bila slaba kvaliteta žita, što nije imala dvije automatske vage u mlinu. Nadalje u svoju obranu navodi da je 31. III. 1948. sama vršila inventuru mlina, te se tom prilikom ukazao manipulativni višak od 2.000 kg krušnog brašna, a poslije izvršene inventure druga je izvršena tek za vrijeme od 1. IV. do 3. IV. 1948.*

Sud je naveo dokaz uvidom u prijavu podkomisije kontrolne komisije RH od 6. IV. 1948., te uvid u inventuru poduzeća od 31. XII. 1947.

Na temelju priznanja okrivljene da nije vodila robno knjigovodstvo u poduzeću, premda je znala da se isto ima voditi, i na temelju podkomisije kontrolne komisije N.R.H., te uvida u inventuru poduzeća od 31. XII. 1947., kao i na temelju polučenog uspjeha cjelokupnog pretresa, uvjerio se ovaj sud o subjektivnoj krivnji okrivljene glede čina, u kojem se stiču svi kriteriji objektivnog učina krivičnog djela iz čl. 3 toč. 1 Zakona o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, pak ju je stoga proglasio krivom tog djela i presudio u dispozitivu presude.

Obrana okrivljene, da je sama vršila inventuru mlina i da se ukazivao višak u posijama od 5.500 kg, ne može se usvojiti i ukazuje se netočna, jer je iz prijave podkomisije kontrolne komisije N.R.H. od 6. IV. 1948. vidljivo da je okrivljena odmah nakon dolaska izaslanika prijavila 2.000 kg krušnog brašna kao manipulativni višak.

Danas, kada je znatan dio naše privrede u rukama države i zadruga, što predstavlja najbolju garanciju da narodna vlast planskim upravljanjem i planskom izgradnjom omogući radnim masama ostvarenje boljeg života i podizanje njihovog ekonomskog i kulturnog standarda, okrivljena kao rukovodioc i vlasnica poduzeća nastoji da povuče iz prometa dobiveno brašno, time da bi postigla nerazumnu imovinsku korist.

Sud je pri tom odmjerenju kazne primijenio čl. 62 Općeg dijela Krivičnog zakona, jer smatra da težina djela i društvena opasnost okrivljene nije toliko velika i da će ova kazna djelovati na okrivljenu da se kloni u buduće takovih i sličnih krivičnih djela.

Sud je izrekao novčanu kaznu imajući u vidu imovno stanje okrivljene.

Prilikom odmjere kazne sud je okrivljenoj uzeo kao olakotno djelomično priznanje djela, dosadašnju nekažnjivost i nevinu obitelj, dok kao otegotno ne predloži ništa, pa smatra da se dosudjena kazna smatra primjerenom kako krivnji tako i društvenoj opasnosti okrivljene.

Iz svih gore navedenih razloga sud je presudio kako je u dispozitivu presude navedeno.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Kotarski sud u Gjurgjevcu dne 8. lipnja 1948.

Zapisničar: Ignac Seleš v.r. Predsjednik vijeća

M.P. Crnković Marko v.r.«

Ova blaga presuda bila je očito iznenađenje za Okružni sud u Bjelovaru, koji je očekivao konfiskaciju mlina. Odmah je smijenjen kotarski javni tužilac i donesena odluka da se u nejavnom suđenju ispravi politička pogreška. Iako su osudili Jelisavu na novčanu kaznu, koristeći izraze koje je upotrijebio sastavljač optužnice Boro Petar, njegov zamjenik Stjepan Detoni, rodom iz Križevaca, zadovoljio se kažnjavanjem Jelisave novčanom globom i obećanjem da će u budućnosti voditi pažljiviju brigu o

[24] Sačuvana je u spisima nepotpisana cedulja od 6. svibnja 1947., kojom upravitelj virovskog mlina prijavljuje Državnom paromlinu u Gjurgjevcu manipulativni višak od 1000 kg bijelog manipulativnog brašna, s molbom da se mlinu prizna protuvrijednost.

količinama žitarica u mlinu. No Okružni sud u Bjelovaru bio je osupnut. Razljućen blagom presudom Kotarskog suda, Okružni sud je iskoristio primanu žalbu Jelisave, koja je potvrdila da nije vodila propisane knjige, opravdavajući to njezinom zaokupljenošću prisilnim otkupom, na koji je trošila čitavo vrijeme.

Ovakva presuda, koja ju je ustvari opravdavala u radu Jelisave, aktivirala je vodeće komuniste u Bjelovaru i u Zagrebu, iako je već nacionalizacijom bio oduzet Jelisavi ne samo mlin, već i dom u Virju. Trebalo je stoga primijeniti Zakon o konfiskaciji i udaljiti Jelisavu Kolar od njezina vlasništva u Virju. Žalba Jelisave drugostupanjskom sudu u Bjelovaru od 16. lipnja 1948. išla je preko Kotarskog suda u Đurđevcu, i ona glasi:[25]

»Kotarskom sudu Gjurjevac

Žalba

Kolar Jelisave, rođ. Peršić iz Virja, protiv presude naslova od 8. lipnja 1948., br. K-297-48, ulažem u zakonitom roku ovu

ŽALBU

Kojom predlažem da se napadnuta presuda preinači i mene oslobodi od svake krivične odgovornosti, a to iz slijedećih razloga:

I.

1. Kao vlasnica i rukovodilac paromlina Matija Perić i dr., Virje, obavljala sam od godine 1946. do sada dvostruku privrednu djelatnost:

a. Meljavu brašna i

b. Nakup bijelih žitarica i kukuruza za otkupno poduzeće Državni paromlin u Gjurgjevcu.

Kapacitet (sposobnost) tog paromlina, prema njegovom tehničkom ustrojstvu i pogonskoj snazi, iznosi dnevno 8.000 kg, ali je stvarno poslovanje iznosilo od 1. I. 1946. - 31. VII. 1947., t.j. kroz 19 mjeseci, 280 vagona prometa meljave, a od 1. VIII. 1947. - 31. III. 1948., t.j. kroz 8 mjeseci, samo 24 vagona, što prema kapacitetu pokazuje vrlo neznatni promet. Uslijed toga se dogodilo da je rad u mlinu znao biti obustavljen po čitave tjedne u mjesecu. Za takav rad nije trebalo zapošljavati niti 5 stalnih radnika, kao ni pogonsku snagu preko 10 HP. Radi toga sam se obratila na inspektora bivšeg okružnog N(arodnog) o(dbora) u Bjelovaru, kad je stupio na snagu, s upitom da li trebam, obzirom na stvarno poslovanje, voditi knjige po tom Zakonu. Upućena sam da nijesam po tom zakonu obvezana voditi knjigovodstvo. Zato ga nijesam po tom zakonu vodila, pa držim da me se sada ne može radi toga pozivati krivično na odgovornost.

2. Iz uredovne potvrde Državnog paromlina u Gjurgjevcu od 23. srpnja 1948. ustanovljuje se da sam za to poduzeće u kampanji 1946/47. i 1947/48. nakupila kao nakupac kroz to vrijeme bijelih žitarica i kukuruza 480 vagona i da sam taj posao kao nakupac vršila savjesno i točno. Potvrdu prilažem za dokaz u izvoru. Taj posao zahtjevao je posebno knjigovodstveno i manipulativno poslovanje. To poslovanje, uz rukovodstvo, bilo je upućeno samo na moj rad. Da ga mogu prema rokovima otkupnog poduzeća pravilno i na vrijeme izvršavati, bez prekida i odmora, bavila sam se tim poslom sve do sada kroz sve mjesece u godini, ne samo čitave dane, nego i veliki dio noći. Osobit napor i ustrajnost oko takvog posla iziskivao je otkup kukuruza u kampanji 1947/48., jer se počelo otkupljivati već u rujnu u klipu, te se spremati u jesenska skladišta, kojih nije bilo pripremljenih, pak su za to imali služiti košovi i tavani seoskih kuća, koji su za to nepodesni. Radi toga su se odmah u početku pojavljivali znaci zapaljenja, što je trebalo uklanjati da ne nastane za opće narodno dobro velika šteta. Za to sam morala organizirati, negdje svakodnevno, negdje povremeno, prevrtanje, što je opet znatno povećalo nepredviđeno poslovanje oko tog nakupa, a koje poslovanje je bilo upućeno na mene.

I uz takovo moje zaposlenje, čim sam i malo dobila vremena, odmah sam se posvetila ustanovljenju manipulativnih viškova i o tom podnosila prijavu Državnom paromlinu u Gjurgjevcu. U prijavi od 31. III. 1948. priopćujem višak od 2000 kg brašna. Te prijave opovrgavaju izreku osude o tome da u medjuvremenu od 30. lipnja 1947. do 31. ožujka 1948. nijesam prijavljivala niti predavala ikakav manipulativni višak, kao i da sam tek od 1. travnja 1948. prijavila 2.000 kg krušnog brašna kao manipulativni višak prigodom obavljanja inventure po izaslaniku podkomisije Kontrolne komisije drugu Matejaku.

[25] Isto.

Taj prikaz mog poslovanja dokazuje da je moje priznanje u cjelosti istinito, kako glede činjenica koje idu u moju korist, kao i glede onih koje mi ne koriste. Za to nema utvrdjenja da sam propustila prijaviti zalihe manipulativnih viškova namjerno, sa svrhom da tu zalihu povučem iz prometa i njezinom preprodajom postignem nerazmjernu imovinsku korist. Prema tome nema ni objektivnih, ni subjektivnih kriterija djela za koja me se osudjuje, pa ne mogu za isto ni krivično odgovarati.« Pokušaji Jelisave Peršić da iskoristi svoju suradnju s partizanima tijekom rata, koja joj je 1946. pomogla da joj mlin u Virju ostane u privatnom vlasništvu, sada nisu funkcionirali, jer je cijeli sustav bio u tom vremenu na vrhuncu kritičnosti, te su se svi vodeći ljudi u višem sustavu i vladi htjeli dokazati kao najčišći provodioci marksističke ideologije i protivnici privatnog vlasništva. Očito je da je konačna odluka, koja je donesena bez prisustva javnosti, već bila donesena u korist države, a na štetu Jelisave Kolar. Ona pokušava sve to iskoristiti, a navodi i da je već paromlin u Virju nacionaliziran ukazom Predsjedništva Prezidijuma Sabora N.R. Hrvatske od 28. travnja 1948. br. 17, na temelju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji od 28. IV. 1948. U obrazloženju tog Zakona kao prijedlogu navodi se da predložene izmjene znače da faktično neće biti više industrijskih poduzeća u Jugoslaviji u rukama privatnika, odnosno onih koji ne bi spadali u socijalistički sektor naše privrede. Na temelju tog Zakona nestaje iz privatnog sektora industrijskih poduzeća kao što je paromlin Peršić i dr. Virje, a konkretno time i sam taj mlin, pa ne može više za takva poduzeća postojati društveno opasna djelatnost, kao što je nedopuštena špekulacija bilo koje vrste. U toj konkretnoj društveno-političkoj okolnosti nastala je promjena, po kojoj je špekulacija izgubila društveno opasan značaj, a time prestaje i prema učiniocu za takvo djelo svrha kazne. Prema tome, ako se uzme da je do suđenja krivično djelo postojalo, ono u smislu čl. 5 općeg dijela nema za mene odgovornosti. Kao i ranije, Jelisava je i ovoj žalbi priložila potvrdu Mj(esnog) N(arodnog) o(dbora) Virje od 26. V. 1946. br. 1285/46, kojom dokazuje svoju suradnju i privrženost narodnoj vlasti, kao i svoj predani rad na otkupu bijelih žitarica i kukuruza. Ona piše u žalbi: *»Time potkrepljujem da je sud, kad me je već sudio, pravilno primijenio čl. 63. općeg djela kaznenog zakona, ali držim da je obzirom na moje nastale privredne prilike novčana kazna previsoka i da ima mjesta za uvjetno sudjenje po čl. 68 opć. djela kaz. Zakona.«*[26]

U prilogu ovoj žalbi Jelisava je opet priložila i potvrdu Mjesnog NOO-a u Virju, na osnovi koje ju je odluka o konfiskaciji Peršićeva mlina u Virju zbog suradnje s okupatorom 1946. oslobodila svake krivnje.[27] Ona glasi:

»Mjesni Narodni odbor u Virju
Broj: 1285/46
Dana 25. maja 1946.
Uredovna potvrda.

Potvrđuje se da je Kolar Peršić Jelisava iz Virja od godine 1941. aktivno saradjivala sa NOP-om, pomagala ga izdašno, te je 1941. nosila hranu logorašima u logor kod Jaske[28] *i u Lobor, a osim toga i novcem i odjećom, zbog čega je bila po okupatorskim vlastima proganjana. U godini 1943. predala je dobrovoljno N(arodno) o(slobodilačkoj) v(ojsci) veću količinu žita*[29] *i brašna. Darovala je jedan pisaći stroj, preuzela zajam Narodnog oslobodjenja u iznosu od 20.000 kuna, predala i darovala N.O.V.-i veću količinu obuće i odjeće. U godini 1944. darovala je Komunističkoj P(artiji) Gjurgjevac 200.000 kuna i za N.O.V. 100.000 kuna. U istoj godini provlačila se na oslobodjeni teritorij u Koprivnicu kao obavje-*

---

26 Arhiv obitelji Kolar.

27 Arhiv obitelji Kolar. Uredovna potvrda Mjesnog narodnog odbora u Virju od 25. svibnja 1946.

28 U Jasenovac, gdje su bili internirani i ubijeni mnogi, ali najviše ih je iz ovog logora otpremljeno u Auschwitz, gdje su ubijeni. Jelisava nije znala da je David Albahari bio iz Danice otpremljen s manjom grupom u Jadovno kraj Gospića, odakle su svi zatvorenici nakon jednomjesečnog gladovanja otpremljeni vlakom u Njemačku, gdje su spaljeni.

29 Spomenute 14 potvrda već se nalaze spomenute u uvodnom dijelu ovog rada, gdje se govori o pomaganju NOP-a od Jelisave Kolar. Radi se ukupno o velikim količinama koje su znatno premašivale onu količinu zbog koje je tužena 1948. godine i osuđena na zatvor i konfiskaciju mlina. Može se pretpostaviti da je Jelisava počela skupljati tri vagona žitarica koje je, prema oporuci svog oca Matije Peršića od 1943., bila dužna dati Ivici i Anici Hasenauer i Mirici Kolar.

štajka na račun N(arodno) o(slobodilačkog) p(okreta), te je prema tome od okupatora bila smatrana neprijateljem, te ju je okupatorska vojska opljačkala i bacila eksploziv u mlin i time ju oštetila.[30]

U godini 1945., nakon oslobodjenja, darovala je za siromašne i postradale članove K(omunističke) P(artije) Kotarskog N(arodnog) o(slobodilačkog) o(dbora) Gjurgjevac 7.500 kg pšenice i dragovoljni doprinos u korist Izbornog fonda - 15.000 Din., i davala dobrovoljni prilog u korist K.P. u iznosu od 2.000 Din., prema čemu proizlazi da je u svemu potpomagala N.O.O. i N.O.B. kao njegov simpatizer i aktivan član.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu

M.P. tajnik Antoljak v.r.[31]

Upornost Jelisave Kolar, koja na odluke kotarskog i Okružnog suda odgovara poprilično odvažno, ali i dobro obrazloženim žalbama, osjetljivo je uvrijedila članove Okružnog vijeća u Bjelovaru, koji nisu očekivali ovakvu reakciju optužene, s pozivanjem na suradnju s partizanima tijekom rata i traženjem da se kazna logora pretvori u uvjetnu, jer je mlin ionako nacionaliziran. Njezino pozivanje na zasluge prilikom vršenja otkupa žitarica i kukuruza izazvalo je suprotnu reakciju, pri čemu je opis zapaljivanja kukuruza poslužio Okružnom sudu u Bjelovaru da proširi optužnicu i da kaznu globe pretvori u konfiskaciju mlina i zatvor od više mjeseci. Mislim da je Vijeće Okružnog suda u Bjelovaru razbjesnilo i to što se čitava optužnica nazivala promašenom, pa se ozbiljno zamjera što je Jelisava izvršila i kritiku politike u tom momentu, gdje se upravo mijenja struktura vlasti vezano uz donošenje odluka Informbiroa, ali i stava da se od proklamirane politike podržavljenja cijele privrede ne treba odustati, iako je to Jelisava očekivala. Istovremenost Zakona o podržavljenju cijele industrije i ovog suđenja, kao suvišnog i promašenog, dovela je do proširenja i pooštrenja optužnice i zapravo novog suđenja, koje je završilo time da je mlin konfisciran, a budući da nije moglo biti konfiskacije bez zatvora, Jelisava je osuđena i na lišenje slobode u trajanju od godine dana. Žalbu koju je vjerojatno sastavljao suprug Vinko Kolar, ali se vjerojatno savjetovao i s nekim drugim pravnikom, no upravo to je bilo pogrešno, jer pravosudni organi tadašnjeg sustava nisu se koristili zakonima ranijih sistema, već je to bilo suđenje zasnovano na interesima komunista. Možda je upravo ton te žalbe jako zasmetao Vijeću Okružnog suda u Bjelovaru, koje do tada nije imalo tako brojne žalbe i slojevito pozivanje i dokazivanje da je Jelisava nevina, a to su smatrali i suci u Đurđevcu, te su članovi Vijeća zamijenjeni novima, koji nisu imali nikakvog povijesnog sjećanja na suradnju Jelisave Kolar s partizanima tijekom rata.

Iz žalbe vidi se da je Jelisava Kolar počela shvaćati ozbiljnost napada na njezino upravljanje mlinom, te je svojoj žalbi priložila i dokaze o svom radu i pomaganju Narodnooslobodilačke borbe. No karakter žalbe vlasnice jednog omanjeg mlina razljutio je članove Sudbenog vijeća Okružnog suda u Bjelovaru, i oni su donijeli presudu kojoj gotovo da nema presedana, jer umjesto ublažavanja kazne, s kojom svrhom je žalba i pisana, ona je pooštrena i pretvorena u konfiskaciju mlina i kaznu lišenja slobode, ugrozivši time egzistenciju Jelisave i materijalno i duhovno.

U vrijeme izricanja ove prve presude Jelisava Kolar, ali ni Vinko Kolar, nisu znali za Zakon o nacionalizaciji svih industrijskih poduzeća, kao i za točku tog zakona da konfiskacije ne može biti bez zatvorske kazne, ali su u vrijeme pisanja žalbe već saznali za nacionalizaciju. Suđenje je trebalo učiniti opravdanim, izmisliti ojačanu optužbu i tako opravdati presudu, zanemarujući posve odnos Jelisave kao pomagača i simpatizera partizana, što izvire iz njezina odgoja, siromašnog djetinjstva i osjećaja pripadnosti hrvatskom narodu. Drugostupanjska presuda Okružnog suda zasnovana je na primjeni novog zakona, ali je zbog svega toga trebalo provesti ponovno suđenje, ali bez prisutnosti javnosti. To je i učinjeno već 22. lipnja, te donosim i ovu političku presudu, koja je u potpunosti izmijenila život čitave obitelji i zauvijek omrznula Jelisavi rad u javnoj privredi.

---

[30] Eksploziv je ubačen u noći u proljeće 1944., i mali Lanzov stroj je ostao bez svih komandi i manometra, ali, nalazeći se u punom pogonu, još je dugo krov grebao po glavnom kotaču, proizvodeći jezivo cviljenje izazvano struganjem.

[31] Antoljak je kasnije bio sudac na Višem sudu u Zagrebu, a oženio je Slavu Švarc, koja se rastala od oca dra Krešimira Švarca, bankarskog činovnika Milana. Brat mu je bio dr. Stjepan Antoljak, povjesničar, koji je za vrijeme NDH-a bio nastavnik na odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Naime i okružni tužilac se žalio na blagost prvobitne presude, te je 22. lipnja 1948.[32] održana nejavna sjednica Okružnog suda u Bjelovaru i donesena slijedeća presuda, koja ne donosi nove elemente, već ponavlja ono što je već prije napisano.[33]

»K. 315/1948. U ime naroda!

Okružni sud u Bjelovaru, kao drugostepeni sud, u krivičnom vijeću sastavljenom od predsjednika vijeća Zmajević Maria kao predsjednika suda, te članova vijeća Martinčević Stjepana i Antolković dr. Franje, uz sudjelovanje zapisničara Begović Maria, u krivičnom predmetu protiv Kolar Jelisave iz Virja radi krivičnog djela nedopustive špekulacije i privredne sabotaže, uslijed žalbe javnog tužioca protiv presude Kotarskog suda u Gjurgjevcu od 8. lipnja 1948. broj K 297/48, valjalo je u nejavnoj sjednici, održanoj 22. lipnja 1948., donijeti slijedeću

P r e s u d u

Žalba J.T. uvažuje se, a napadnuta presuda se po pitanju kazne preinačuje ovako, da se okrivljena Kolar Jelisava kažnjava za djelo opisano u dispozitivu napadnute presude kaznom lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od 1 godine. Istodobno se kažnjava i na konfiskaciju njezinog prava na naknadu iz nacionaliziranog paromlina. U preostalom dijelu žalba se odbija.

R a z l o z i

Okrivljena Kolar Jelisava radi djela nedopuštene špekulacije, jer je u razdoblju od 30. VI. 1947. do konca ožujka o.g. nije prijavljivala niti predavala nikakav manipulativni višak iz svoga paromlina, kažnjena je novčanom kaznom od 50.000 dinara.

Protiv toj odluci uložio je žalbu javni tužilac, pobijajući sudsku odluku suda o kazni, ističući u istoj da je ta kazna preblaga s obzirom na izraženu društvenu opasnost samog utvrđenog djela, te je predložio i konfiskaciju paromlina.

Okrivljena u svojoj žalbi predlaže oslobodjenje te ističe da je 1. travnja o.g. prijavila manipulativni višak od 2000 kg., kao i da je bila prezaposlena obavljenim otkupom i da joj je bilo rečeno da vodi jednoobrazno knjigovodstvo, te da je prijavila 1. travnja višak od 2000 kg. brašna.

Ne osjeća se krivom i želi oslobodjenje. Ističe da je mlin nacionalizovan.

Žalba J(avnog). T(užioca) je osnovana.

Prvostepeni sud je, ocjenjujući provedene dokaze, došao do pravilnog zaključka o postojanju krivnje okrivljene u pravcu utuženog djela. Imajući u vidu veliku količinu brašna, tog danas najskupocjenijeg prehrambenog artikla, koji je u času pregleda po kontrolnoj komisiji kod okrivljene pronadjen, ona, u času dolaska komisije, vidjevši situaciju u kojoj se nalazi, odmah prijavljuje 2000 kg krušnog brašna. Obzirom da takvo spekulativno postupanje okrivljene pokazuje, doista se presudjena novčana kazna ukazuje preblagom. Okrivljena, kao rukovodilac i vlasnica upitnog paromlina, morala je biti upoznata i morala je raditi prema postojećim propisima. Otuda to povlači i njezinu odgovornost, t.j. to prikrivanje, ili ograničavanje, ili predaje, a propuštanje obaveze prijave zalihe. U tom pravcu se očituje baš osudjujuća gornja odluka po pitanju kazne.

Tvrdnja okrivljene da ona nije znala za postojeće propise, samom prijavom manipulativnog viška 1. travnja, ona pobija. Iz istog je vidljivo da je okr(ivljena) bila i upoznata sa propisima prijave manipulativnog viška, ali da to namjerice nije učinila sve do dolaska kontrolne komisije.

Njezino isticanje o predanom radu na otkupu kukuruza ovaj sud ne može uvažiti, jer ta njezina djelatnost nema nikakve veze s obavezom prijavljivanja man(ipulativnog) viška, tim više jer je u tom otkupu kukuruza postojala kontrola narodnih vlasti o količinama koje su otkupljene, tako da je okrivljenoj bilo nemoguće štetočinski nastupiti na tom sektoru toga rada.

Poslije svega toga valjalo je donijeti odluku kao u dispozitivu, jer se gornja kazna ukazuje primjerenom stepenu učinjene krivične odgovornosti.

Konfiskacija izrečena je u pogledu prava okrivljenice na naknadu iz nacionaliziranog paromlina, budući da je ista vlasnica toga.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu.

---

32 Arhiv Kolar.

33 Arhiv obitelji Kolar. Presuda Okružnog suda u Bjelovaru od 22. lipnja 1948. godine, kojom je Jelisava Kolar osuđena na konfiskaciju mlina u Virju i kaznu prisilnog rada u trajanju od jedne godine dana.

Okružni sud u Bjelovaru, dne 22. lipnja 1948.

Zapisničar: Begović v.r. M.P. Predsjednik Vijeća: Zmajević v.r.«

Ova drugostupanjska presuda je kratka, i očekivalo se da ju Jelisava Kolar prihvati, jer joj je glavni cilj, tj. oduzeće mlina bez ikakve naknade, postignut. No Jelisava je bila osupnuta, te je nastavila svoju borbu s pravosuđem, ne shvaćajući da je njezina presuda politička i da se zbog toga protiv nje ne može boriti.

Jelisava poseže za nedopuštenim i obično nekorištenim pravnim lijekom, tj. obraća se ponovno Kotarskom sudu u Đurđevcu, smatrajući da će ju ovaj, kao što je to pokazao i svojom presudom, zaštititi od presude Okružnog suda. No u poretku kakav je bio komunistički u to vrijeme, nije se mogla očekivati izmjena presude višeg suda, i svojom žalbom je samo pogoršala svoju situaciju i ubrzala odlazak na odsluženje kazne, jer Zakon o konfiskaciji nije mogao biti primijenjen bez određivanja zatvora.

Pronašla sam i molbu Jelisave Kolar iz srpnja na presudu Okružnog suda u Bjelovaru od 22. lipnja 1948. Ona je pisana u posve drugačijem tonu nego prethodne žalbe i, po tonu, to i nije žalba, već molba da ju se oslobodi zatvora iz socijalnih i zdravstvenih razloga. Ta molba od 13. srpnja 1948. na presudu Okružnog suda od 22. lipnja glasi:[34]

»Kotarskom sudu Gjurgjevac.

Presudom Okružnog suda u Bjelovaru od 22. lipnja 1948. broj Kz. 315/1948. proglašena sam zbog krivičnog djela špekulacije iz čl. 4. stav 1. i po čl. 5. na lišenje slobode sa prisilnim radom u trajanju od 1 godine.

Kod izricanja ove presude se nije vodilo dovoljno računa o tom da sam ja slaba žena, nijesam najboljeg zdravlja, jer se već više od 25 godine liječim i liječila sam se u Zagrebu po sanatorijima, te sam bila prije nekoliko godina na liječenju u sanatoriju dra Vranešića, ali sam tijekom rata izgubila potvrde o tim liječenjima, i sasvim je prirodno da nijesam sasvim od ovakve bolesti mogla biti izliječena, te imadem i sada posljedice od moje bolesti, te česte napade, tako da je više puta potrebna i liječnička pomoć.[35]

Osim toga ja sam majka dvoje neopskrbljene djece, i to Branka, koji je star 17 godina, i Mirice, koja je stara 14 godina, koje oboje djece polaze u Koprivnici gimnaziju, dok mi je muž sudski pravnik, pa mu je nemoguće, kod redovitog obavljanja službe, brinuti se za kućanstvo i odgoj djece, kojima je potrebna majka.

Ja sam bila uvijek simpatizer, dapače i aktivni član NOP-a i NOV-e za vrijeme okupacije. I poslije okupacije sam pomagala narodnu stvar, što je vidljivo iz moje karakteristike, koja prileži mojoj žalbi od 25. lipnja 1947. u spisu Kotarskog suda u Gjurgjevcu K. 297/1948.

Kad bih ja morala izvršiti gore navedenu kaznu, moje duševno i tjelesno stanje bi se sasvim pogoršalo, tako da bih ja bila upropaštena za cijeli svoj život.

Kod izricanja presude Okružnog suda se je na mene imao primijeniti čl. 62. Općeg kaznenog zakona, što nije učinjeno. U slučaju potrebe mogu donijeti liječničku svjedodžbu o tome da se ja liječim, te da mi je potrebno liječenje.

Iz gore navedenih razloga podnosim ovu molbu i molim da se ista proslijedi Vrhovnom sudu Narodne Republike Hrvatske, koji molim da uvaži okolnosti navedene u ovoj molbi, te da kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom zamijeni s blažom vrstom kazne, i to bez lišenja slobode, eventualno novčanom kaznom.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

U Virju dne 30. srpnja 1948. Kolar Jelisava v.r.«

Ova žalba zapravo je velika molba Jelisave, i vjerojatno ju je pisala sama u očaju. No teško vrijeme, obilježeno nemilosrdnošću i rješavanjem na način izricanja mnogobrojnih kazni, čak i komunistima koji

---

[34] Arhiv obitelji Kolar. Žalba od 13. VII. 1948.

[35] Jelisava Kolar je od 1934. do 1937. liječena od depresije, suočena s teškom krizom u kojoj se našao mlin za vrijeme velike svjetske krize, ali i zbog sukoba sa sestrom koja je tražila isplatu od imetka, želeći se preseliti u Vojvodinu i u Bačkom Petrovcu kupiti jedan mlin. Liječenje je bilo mukotrpno i dugo, i stradavala je čitava obitelj. Radeći u negrijanoj trgovini brašna i mlinu s cementnim podom, patila je i od reume. Jednom je pokušala i suicid. Bila je dakle bolesna žena koju je trebalo liječiti, a ne osuditi na kazneno-popravni rad.

su mnogo doprinijeli učvršćenju komunističkog sistema u Jugoslaviji, ali su se iskazivali kao sovjetofili i staljinisti, u toj šumi osuda jedne žene za nedokazani privredni kriminal bila je beznačajna. Ipak, smanjenje kazne i pretvaranje iste, nakon pola godine, u kaznu odrade kazne u koprivničkom poduzeću Komunalac, pokazuje da se je ipak netko — a vjerojatno dr. Branko Švarc, a možda i kolega Vinka Kolara, Mežnarić — založio da se kazna lišenja slobode pretvori amnestijom u istovremensku kaznu na javnom poslu u Koprivnici, jer je bilo vrlo nezgodno da supruga Vinka Kolara bude u kazneno-popravnom domu u Slavonskoj Požegi, a on pravnik na koprivničkom sudu.

U to vrijeme je sve spremila za preseljenje dijela stvari iz kuće u Virju u Koprivnicu, te je uspjela iznajmiti željeznički vagon koji je dopremljen industrijskom prugom do mlina. U smještaju stvari u vagon pomagali su joj samo Ivan i Marija Piščević, prognanici iz Udbine, koji su se nastanili u Virju, a Ivan je radio kao pomoćni radnik u mlinu. Druge pomoći nije bilo, pa je Jelisava morala ostaviti mnogo toga u kući, a i u gospodarstvu. No povela je starog mačora, miljenika obitelji, i smeđeg psa, kojega je godinu dana kasnije eutanazirao u Koprivnici veterinar jer je, slabo hranjen, obolio od šuge. Tužan je bio dan toga iseljenja, i svi smo znali da se nikada nećemo vratiti u naš jedini i iskonski dom i zavičajno mjesto.

NO JELISAVA NIJE ODUSTAJALA

Napisala je 12. kolovoza 1948. posebnu žalbu i Javnom tužiocu NRH-e u Zagrebu, koja glasi:

»Javnom tužiocu Narodne republike Hrvatske u Zagrebu

Presudom Kotarskog suda u Gjurgjevcu od 8. VI. 1948. Kz. 297/1948. presudjena sam radi krivičnog djela po Zakonu o špekulaciji čl. 4., stav 4. na novčanu globu od 50.000 dinara, koja presuda je preinačena presudom Okružnog suda u Bjelovaru od 22. VI. 1948. Kz. 415 ovako, da se presudjujem na kaznu lišenja slobode u trajanju od jedne godine sa prinudnim radom.

Ova kazna je za mene vrlo teška, i istu ja ne mogu izvršiti iz sljedećih razloga. Ja sam slaba žena i bolesna na reumi i živcima, te se liječim od godine 1945., te sam godine 1945. bila na liječenju u Krapini s hladnom vodom. Godine 1935. i 1936. sam bila u sanatoriju za živčane bolesti, a liječio me dr. Vranešić Gjuro, liječnik iz Zagreba.[36]

Poslije toga se moje stanje donekle popravilo, ali sam uvijek osjećala boli u glavi, i išla sam od zgode do zgode k liječnicima na liječenje, tako da se moja bolest bila popravila, ali se nijesam sasvim izliječila.

Nakon Oslobodjenja sam, kao suvlasnica paromlina Matije Peršić i drug Virje, pošto je moj otac umro godine 1943., bila prisiljena da odem u Virje i da primim rukovodstvo paromlina Peršić Matije i dr., Virje. Godine 1945., 1946. i 1947. sam, kao vlasnik i rukovodilac paromlina Peršić, bila i nakupac bijelih žitarica i kukuruza, te sam u kampanji 1947. i 1948. otkupila žitarica preko 400 vagona u okolici Virja. Radila sam zdušno i savjesno u mlinu i kod otkupa, i kad je bila kampanja otkupa bijelih žitarica i kukuruza, radila sam dnevno od 6 sati ujutro do 12 sati noću, a nekad i više, i premda sam bila potrebna liječenja od svoje bolesti, nijesam se imala vremena liječiti, jer sam htjela udovoljiti svojoj dužnosti prema državi, i otkupljivala sam i pšenicu i kukuruz u klipu i zrnu, a osim toga sam, na zahtjev državnog paromlina Gjurgjevac kao otkupne stanice, krunjila kukuruz, te sam u godini 1948. sa radnicima izrunjila oko 80 vagona kukuruza u klipu.

Sasvim je prirodno da sam kraj tako velikog posla kod otkupa propustila, da nijesam u mjesecu prosincu 1947. mogla vagati količinu bijelih žitarica u paromlinu Peršić i dr. Virje, već se je samo kubicirala pšenica u mlinu, i prema kubikaturi izvješćeno je koliko ima bijelih žitarica i brašna u paromlinu Peršić 31. XII. 1947.

Kad sam primila oko polovice ožujka 1948. nalog da imadem izvjesiti Državnom paromlinu Gjurgjevac koliko imadem žita i brašna u mlinu, tada sam počela s vaganjem, i 31. III. sam bila gotova s vaganjem, i tada se pokazao manipulativni višak od 2000 kg brašna u paromlinu Peršić i dr., Virje, i ja sam to odmah prijavila, a od Kontrolne komisije je dolazio izaslanik i 1. IV. 1948. počeo je vagati i

[36] Vranešić je streljan od partizana zbog suradnje s okupatorom. Bio je prijatelj Miroslava Krleže, ali je ovaj prekasno zatražio intervenciju Tita. U sanatoriju Vranešića spasili su se mnogi intelektualci koje je progonio ustaški režim.

svršio je posao 3. IV. 1948., i protiv mene je podnesena prijava radi manipulativnog viška od 2000 kg., da nijesam isti pravodobno prijavila, zbog čega sam i presudjena po Okružnom sudu na kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom u trajanju od 1 godine.

Sasvim je prirodno da su moji živci, a i cijeli organizam, sasvim popustili od rada, a i prije nijesam bila zdrava, te sam prisiljena da se sada liječim u Zagrebu u bolnici dra Kajfeša »Sv. Duh«, gdje se nalazim od 3. VIII. 1948. i bolujem od psychothenie gravis depressis, glede čega prilažem potvrdu od 8. VIII. 1948., izdanu po državnoj bolnici Sv. Duh. Za vrijeme okupacije i nakon okupacije sam bila simpatizer i pomagala NOV-u i NOP, što je vidljivo iz potvrde Mjesnog N.Odbora Virje od 26. V. 1946. broj 1285/46, koju prilažem pod a.

Kod izricanja presude Okružni sud u Bjelovaru nije primijenio protiv mene čl. 62 i čl. 68. općeg djela krivičnog zakona obzirom na moju bolest, na to što sam ja majka dvoje neopskrbljene djece, starih 14 i 18 godina, koja oba polaze gimnaziju u Koprivnici, a osim toga suprug Kolar Vinko, koji je sudski pravnik kod Kotarskog suda u Koprivnici, nema kad ni voditi kućanstvo i brinuti se oko odgoja djece, koja su oba slabunjava, a osim toga je jedno dijete žensko, skoro 14 godina, kojemu je i te kako potrebna u ovim godinama majka.

Stoga podnosim ovu moju molbu i molim da se ista ustupi Vrhovnom sudu Narodne Republike Hrvatske s preporukom, kojom molim da bi kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom u trajanju od jedne godine preinačio i presudio me na blažu vrst kazne, eventualno uvjetno, ili da se kazna lišenja slobode pretvori u novčanu globu.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

U Virju, dne 12. kolovoza 1948. Kolar Jelisava v.r.«

Sličnog sadržaja je i žalba od 25. kolovoza 1948. upućena Kotarskom narodnom odboru u Gjurgjevcu. Ta žalba također ne sadrži žalbu niti na nacionalizaciju niti na konfiskaciju, već moli odsluženje kazne na slobodi. Ovoj žalbi priložen je dopis kojim Kotarski odbor Narodne fronte Gjurgjevac, sa nečitkim potpisima, podržava njezinu žalbu iz socijalnih razloga, ali i razloga suradnje Jelisave s NOP-om, ali kroz čitav tekst se vidi bojazan rade li dobro, s obzirom da je u to vrijeme položaj svakog komuniste na vlasti bio poprilično nesiguran zbog raskida Tita sa Staljinom, pa su se jugoslavenski komunisti ponašali papskije od pape i bili oštriji i bezobzirniji čak i prema svojim članovima.

Konačna presuda donesena je 25. VIII. 1948., i više nije bilo odlaganja izvršenja kazne. Pokušaj Jelisave da se izvuče od zatvora na račun depresije i reume, kroz zadržavanje nekoliko dana u zagrebačkoj bolnici Sv. Duh, a na preporuku koprivničkog liječnika dr. Heinricha, nije uspio, jer ju je bolnica otpustila već nakon nekoliko dana, zatraživši kućnu njegu. No ovo rješenje milicija nije prihvatila, i vrlo brzo upućen joj je poziv policije iz Gjurgjevca da se ima njoj javiti radi nastupa kazne. Otputovala je iz Koprivnice jednog maglovitog jutra željeznicom u Đurđevac, a da bi to učinila bez tuge obitelji, izvrijeđala je prije odlaska sve članove svoje male obitelji, pa ju nitko nije pratio ni do željezničkog kolodvora u Koprivnici, gdje je ostavila svoju obitelj i sve što je imala od ličnih stvari.

No Vinko Kolar nije mirovao, te je iskoristio to što mu je dr. Branko Švarc dao zaposlenje na koprivničkom sudu, pa su se neki pravnici na čelu s dr. Brankom i dr. Mežnarićem angažirali da se Jelisava što prije amnestira, uvjereni u njezinu nevinost. No pola godine bila je u ženskom kazneno-popravnom domu u Požegi, izložena tzv. »preodgajanju«, a zapravo uništenju onoga što joj je uvijek pomagalo u poslu, tj. ponosa i spoznaje o svojoj vrijednosti. Nakon pola godine je amnestirana, a nakon odsluženja kazne u »Komunalcu« u Koprivnici nije više htjela nikakav angažman u javnom životu. Živjela je 17 godina kao supruga pravnika Vinka Kolara, vodeći kućanstvo i brinući se za obitelj, a živjela je do 1993. u Zagrebu, kod kćeri, gdje je i umrla. Kremirana je na Mirogoju.

Treba ukazati da su u koprivničkom Komunalcu bili vrlo zadovoljni njezinim radom, te su joj dali i nagradu za to što je u kratkom vremenu sredila knjigovodstvo Podravskih ugljenokopa, ali kada joj je istekao rok kazne, nije više htjela biti uključena u računovodstvene poslove javnih poduzeća, iako je zbog toga patila obitelj, jer nije bilo dovoljno novca za školovanje dva studenta u Zagrebu, pa je ona sa suprugom vrlo skromno živjela u Koprivnici, a djeca su u Zagrebu stanovala duže vrijeme na tavanu jedne stogodišnje kuće na Drašinovom trgu broj 2, nasuprot Vojarni, a sin Branko je prešao na Pedagoški fakultet kako bi omogućio bolje studiranje svojoj sestri na arheologiji i povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, te se po završetku studija radom podigla do redovne profesorice u trajnom zvanju,

dobivši više nagrada, među kojima i Nagradu grada Zagreba 1974. godine, ali i više priznanja u rodnom kraju.

Time bi i priča o konfiskaciji trebala biti završena. No nije bila.

Jelisava Kolar odslužila je pola kazne u Slavonskoj Požegi, a pola u Koprivnici u poduzeću Komunalac, gdje su s njom bili vrlo zadovoljni, te su joj isplaćivali i određeni honorar za sređivanje blagajničkih knjiga podravskih rudnika koji su potpadali pod poduzeće »Komunalac«.[37] Za amnestiju su se opet založili prijatelji Vinka Kolara, koji su cijenili njegovu pravednost, poštenje i dobrotu. Nitko se nikada nije mogao požaliti na Vinka Kolara kao suca.

NAKNADNA KONFISKACIJA 1960. GODINE

Trebalo bi očekivati da su gospodari bivšeg Peršićeva posjeda zadovoljni oduzetim vlasništvom. No nije bilo tako, jer se pokazalo da je rad tehnički neopremljenog mlina, bez elektrifikacije, nemoguć, te se izmijenilo više vlasnika u pokušaju da osposobe Peršićevo imanje za ostvarivanje zadovoljavajuće dobiti. Pri tome su se služili svim sredstvima: od rasprodaje svega što se moglo unovčiti, rušenjem i razmontiranjem, do podizanja milijunskog kredita kod jedne talijanske banke. Za ove obrade trebalo je posjed Matije Peršića uvesti kroz gruntovnicu u katastar, te su se nadležni založili da se to ostvari, kao i da se u konfisciranu imovinu uvrste čestice koje je Vlada NR Hrvatske u lipnju 1948. izuzela od nacionalizacije, pa time i od konfiskacije. Sada je činjeno sve obrnuto. Posjed je podijeljen na dva dijela, kako je to još 1948. predlagala Jelisava Kolar, pa je jedan dio iskorištavala »Podravina« kao trgovinsko poduzeće, a drugi »Pobjeda« kao tekstilna industrija za proizvodnju grube tkanine. »Podravina« je shvatila da je najveća vrijednost poduzeća u industrijskoj željeznici koja je vodila od željezničke stanice do mlina, i čija zemljišta, ostavljena Jelisavi Kolar, pružaju istoj izvjestan prihod kroz izdavanje korištenja zemljišta šumskoj i građevnoj industriji. Kako bi došli besplatno do ovog prostora, »Podravina« je pokrenula proces vraćanja spomenutih čestica u proces nacionalizacije i konfiskacije, tvrdeći da su zemljišta uz industrijsku prugu zabunom ispuštena iz konfiskacije.

Iz sudskih spisa, pokrenutih radi uvrštenja oranice Travnik u nacionalizaciju 22 godine nakon dovršene nacionalizacije i konfiskacije, jer da pripada mlinu koji se njome služio kao stovarištem u ekonomske svrhe od 1922. godine, rješenje glasi:[38]

»Kotarski N.O. Koprivnica
Financijski odjel
Broj: 03-420-1-1960.
Koprivnica, dne 18. VI. 1960.
Predmet: Kolar Jelisava i dr. iz Koprivnice
Nacionalizacija nekretnina

Narodni odbor Kotara Koprivnica, odjel za financije, po predmetu nacionalizacije mlina u Virju, bivše vlasništvo Peršić Matija i Kolar Jelisave iz Virja, odnosno Koprivnice, na osnovi propisa čl. 18. Zakona o nacionalizaciji privrednih poduzeća (Službeni list, 98/46), čl. 3. Zakona o nadležnosti narodnih odbora općina i kotara (Sl. list FNRJ, br. 34/55) u vezi propisa čl. 201. stav 1. i čl. 215. Zakona o općem upravnom postupku, donosi slijedeće

DOPUNSKO RJEŠENJE

Dopunjuje se ovdašnje rješenje broj 03-3866/1-1959 od 12. VI. 1959. godine, te se utvrdjuje da je predmetom nacionalizacije i da sačinjava sastavni dio nekretnina koja služi za potrebe nacionaliziranog mlina kao ekonomsko dvorište, ranije vlasništvo Peršić Matije iz Virja i Kolar Jelisave iz Koprivnice, i parc. kat. broj 8864/1 - oranica u Travniku sa 440 čhv., upis u zemljišnim knjigama z.k. uložak broj 6348 k.o. Virje, na Kolar Jelisavu iz Koprivnice u polovini i Kolar Branka iz Koprivnice, ulica Ive Marinkovića 9, u polovini.

U ranije utvrdjenu vrijednost nacionaliziranih nekretnina od 4,000.000 Din. uračunata je i vrijednost naprijed navedenih nekretnina.

---

37 Arhivsko spremište Koprivnica, Arhiva »Komunalca«, 1949. godine.

38 Arhiva Kolar, original prijedloga i rješenja.

Temeljem ovog rješenja imadu se nacionalizirane nekretnine upisati u zemljišnim knjigama kao Općenarodna imovina pod upravom Narodnog odbora općine Virje.

Obrazloženje

Ovdašnjim rješenjem od 12. VI. 1959. godine, br. 03-3866/1-1959, utvrdjeno je da je na temelju Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća, a u vezi čl. 1. toč. 11. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih poduzeća /Sl. list 98/46/ i Sl. list br. 35/48. i Ukaza Predsjedništva Prezidijuma Sabora NR Hrvatske (Narodne novine br. 35/48), nacionaliziran sa svim pokretnim i nepokretnim pripadnostima Mlin u Virju, vlasništvo Peršić Matije iz Virja i Kolar Jelisave iz Koprivnice.

Narodni odbor općine Virje, na prijedlog »Podravine«, privrednog poduzeća u Virju, koje je korisnik nacionaliziranih objekata, obuhvatio je nacionalizacijom i parcele br. 8864/1 - oranica u Travniku sa 550 č.hv. - upis u z.k. ul. br. 6348 k.o. Virje, na ime Kolar Jelisave i Kolar Branka iz Koprivnice, jer da ove nekretnine sačinjavaju jednu ekonomsku cjelinu sa ranije nacionaliziranim nekretninama z.k. ul. br. 10836 i 6685 k.o. Virje, i da su se još od godine 1922. po ranijim vlasnicima koristile za potrebe mlina kao ekonomsko dvorište. Ove svoje navode dokazuje kopijom plana iz koje je vidljiva ekonomska cjelina, kao i potvrdom da se predmetna nekretnina neprekidno od godine 1922. koristi za potrebe mlina i da je samo omaškom ispuštena iz rješenja pod br. 03-3866/1-1959. i da je iz zemljišno-knjižnog izvatka ispuštena. Vidljivo je da su predmetne nekretnine u vrijeme nacionalizacije bile vlasništvo Peršić Matije i Kolar Jelisave, dok je istom godine 1957., po ostavinskoj raspravi iza pok. Peršić Matije, njegova polovina prenesena na Kolar Branka.

Pošto su predmetne nekretnine u vrijeme nacionalizacije bile vlasništvo i u posjedu Peršić Matije i Jelisave Kolar, čiji je mlin sa svim pokretnim i nepokretnim pripadnostima nacionaliziran, a jer su sačinjavale sastavni dio s ostalim nepokretnostima koje su se koristile za potrebe mlina, to je valjalo donijeti rješenje kao u dispozitivu.

Protiv ovog rješenja imade nezadovoljna stranka pravo žalbe na Državni sekretarijat za poslove financija, uprava za zemljišno-imovinske odnose u Zagrebu, u roku od 15 dana od dana primitka, i to putem ovog Narodnog odbora.

Žalba se predaje pismeno ili usmeno na zapisnik, a podleže taksi od 400 Din. po T. br. 5 Zakona o administrativnim taksama.

O tom obavijest: 1. Narodni odbor općine Virje

2. »Podravina« privredno poduzeće, Virje

3. Kolar Jelisava

4. Kolar Branko iz Koprivnice, Ive Marinkovića 9

Smrt fašizmu - Sloboda narodu

N.O. Kotara Koprivnica odobrio je prijedlog, ali je ipak morao platiti neku sitnu odštetu Jelisavi Kolar, jer je ona ukazala da se radi o nacionalizaciji, a ne o konfiskaciji tog dijela Peršićeva posjeda.

Uostalom, ubrzo se je poslovanjem, kada su proradili elektrificirani mlinovi u Đurđevcu i Koprivnici, pokazalo da je rad mlina Matije Peršića i drug nerentabilan, i on je postao teret Općini, koja ga je iskazivala kao Općenarodnu imovinu pod upravljanjem Narodnog odbora općine Virje. Ova je dala poduzeće na besplatno korištenje »Podravini«, privrednom poduzeću Virje, a 1988. predan je veći dio Poljoprivrednoj zadruzi Virje, s adresom Mitrovica br. 1, dok je zgradu mlina već 1. lipnja 1989. preuzela »Mediken«, Radna organizacija, radi osnivanja pogona za proizvodnju kemijskih i pomoćnih sredstava u medicini, farmaceutici i veterini, a podsjećanje na mlin ostalo je samo u adresi. Izbio je i neki požar, a direktor Medikena iskoristio je mlin kao garanciju za podizanje milijunskog kredita kod talijanske banke i onda preselio pogon u Zagreb. Neke čestice koje su pripadale mlinskom posjedu Matije Peršića predane su 1991. na trajno korištenje »Pobjedi«, tekstilnoj industriji Zagreb, koja je tu proizvodila tekstil za hlače, a poslije 1991. mlin je pretvoren u tvornicu nojeva, a kuća je postala ured »Gramote«, uspješnog građevnog poduzeća, dok su na oranici Travnik, s druge strane ceste, podignuti od Poljoprivredne zadruge silosi za krmnu hranu, koji su i danas u upotrebi, dok su druga poduzeća zapala u krizu te ili čekaju likvidaciju ili su ukinuta. Dakako, obitelj Kolar više nema u tom vremenu nikakvog utjecaja na razvoj poduzeća, jer je sve kroz nacionalizaciju i konfiskaciju postalo narodno, i obitelj Kolar nije ni obavještavana o ovim promjenama. Proces dekonfiskacije započeo je 1991. i trajao

do 2011., kada je Miri Kolar isplaćeno u dionicama 84.000 kuna, dok je razlika do 100.000 kuna, na koliko je procijenjena vrijednost prema stanju 1997. kada je mnogo toga već otuđeno, propala, jer je Jelisava Kolar umrla 1993., a Branko Kolar 7. prosinca 2008., te su sredstva pripala državi. Proces dekonfiskacije je zavlačen više od 20 godina, a oni kojima je mlin pripadao umrli su prije završetka procesa, a Mira Kolar je ušla kao nasljednica Jelisave Kolar sa 1/4 vrijednosti mlina. 9.

ZAKLJUČAK

Ovaj rad opisuje kako je privatna imovina od 1948. pa sve do 1960. postala državna, bez da je ikada nadoknađena vrijednost vlasnicima, koji su u tvrtku uložili pola vijeka svojeg rada i ostali bez ičega, jer su i ostale nekretnine izvan Virja otuđene ili prodane u bescjenje kako bi obitelj preživjela i kako bi djeca Jelisave mogla studirati i onda se zaposliti u nekoj državnoj ustanovi izvan privrede, jer drugih mogućnosti za život nisu imali. Vlast im je oduzela sve što ih je činilo imućnima, i oni su do kraja života tretirani kao činovnici, što im je omogućilo da preživi skromno, rasprodavši čitavu svoju imovinu i nikada ne dobivši od države neki privilegij za studiranje djece, te se jedino Mira Kolar uspjela plasirati zahvaljujući dr. Franji Tuđmanu, koji ju je zaposlio u Znanstvenom odjelu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske 1964. godine.

Veza između mlina i Jelisave fizički je posve prekinuta 1948. godine, ali su te presude utjecale na život Jelisave još mnogo godina. Zahvaljujući suprugu Vinku Kolaru i njegovim prijateljima, naročito dr. Branku Švarcu, jednogodišnji prisilni rad pretvoren je, nakon pola izdržane kazne u Požegi, kroz pomilovanje iste vlade koja ju je osudila na robiju, u izdržavanje kazne u »Komunalcu« u Koprivnici, do jeseni 1949. godine. Na traženje supruga ona je tada ostala samo domaćica te majka i baka, i umrla je tek 1993. godine, ne dočekavši nikakvu isplatu za konfisciranu imovinu, kao ni njezin sin Branko, koji je umro 2008. godine. Jedino je Mira Kolar dobila 2012. godine isplatu 241 dionice jednog turističkog poduzeća, koje se riješilo njezina premalog uloga, isplativši joj 23.000 kuna, ali kada se obračunaju troškovi brojnih biljega na kopijama dokumenata, pa konačno i troškovi odvjetnika i komisije 2004. godine, ne računajući nade i brige oko čitavog predmeta, onda je pitanje da li je uopće poslije 1948. trebalo gajiti nadu oko neke odštete, jer, osim obezglavljene glavne zgrade i kuće koja mi je bila dom, sve je nestalo u rušenju gospodarskih nekretnina, uključujući i borove, orahe, voćnjak te vrt.

Vraćanje posjeda vlasnicima u naravi nije bilo predviđeno u postupku dekonfiskacije, usprkos zahtjevu obitelji i zakonu koji je to omogućavao. Iako je čitava obitelj bila zavičajna u Virju, čime su postali pravi Virovci, oni su i dalje bili nepoželjni u Podravini, lišavani još mnogo godina onoga što su dobivali doseljenici u Podravinu poslije 1945. godine, a umanjivana im je ili ometana i imovina u Koprivnici, nad kojom nisu imali potpuno raspolaganje dulje vrijeme.

No najviše je stradala Jelisava. Ona poslije kolovoza 1948. nije nikada stupila nogom u Virje, gdje posjeduje samo 24 kv. metra zemljišta između ceste i industrijske pruge, koje nikoga nije interesiralo i koje se koristi kao javno dobro. Traženje da joj se vrati posjed u realnosti nije u procesu dekonfiskacije uopće uzeto u obzir, obrazloženjem da se sve izmijenilo, a umjesto jednog poduzeća sada je bilo više vlasnika, i brisane su ograde i granice, i rušene su čvrste građevine, pa čak i mlin, koji je od dvokatnog postao jednokatnica za sušenje nojevog mesa. Od imanja Peršić nastalo je više poduzeća na raznim česticama. Uostalom, kompliciran proces dekonfiskacije trajao je više od 20 godina, i u tom vremenu došlo je do velikih promjena na svim poljima, što bi trebalo objasniti u posebnoj radnji, za koju ja ne posjedujem dovoljno izvornog materijala, a izmišljati neću. U svakom slučaju, konfiskacija imetka u Virju utjecala je na život, razvoj i budućnost obitelji na negativan način, koji se može nazvati gotovo proletarizacijom ili statusom građana drugog reda — osim mene, kojoj je promjena prezimena Kolar u Dimitrijević udajom pomogla — pa ni direktor Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu dr. Franjo Tuđman nije znao da 1966. zapošljava unuku Matije Peršića, kao ni general Đuro Kaić, rodom iz Kalinovca, koji je tada u Institutu bio zadužen za uzimanje novih kadrova. Jer trebao je netko i raditi, a ja sam čitav život marljivo radila.

I to je sve što želim iskazati ovim radom, ne preferirajući nastavak, iako sam ga skicirala. Njime opravdavam sudbinu moje majke, koja je doživjela, umjesto zahvalnosti, kaznu zato što je imala tada već istrošeni mlin, od kojega su tadanje komunističke vlasti uzalud očekivale veliku korist. Razočaranje

stvarnošću nije promijenilo ponašanje onih koji su preuzeli gospodarenje bivšim imetkom, otkrivajući gramzljivost ljudske prirode bez iznimke…

Jelisava Kolar poslije ljeta 1948. nije nikada više došla u Virje, iako je živjela još punih 45 godina, te je sve probleme s imovinom u Virju rješavao Jelisavetin suprug Vinko Kolar. Rad je i dokaz kako je vlast u proces nacionalizacije i konfiskacije uključila ne samo svoje najkvalitetnije, već i svoje najgrublje ljude, koji se nisu libili koristiti bilo koja sredstva za postizanje postavljenog cilja, nemajući nikakvog obzira ni prema svojim ljudima ako su im se našli na putu, a dakako da treba uzeti u obzir da je to vrijeme Informbiroa, kada su na Goli otok slani i neki vodeći ljudi partije. Za svaku česticu mlina u Virju znalo se na koji je način stečena i koliko je plaćena, ali se i danas krije na koji način su nestale pokretnine i gotovo sve nekretnine ovog posjeda. Korisnici Peršićeva mlina poslije 1948. brzo su se mijenjali, i svaki je nastojao izvući neku korist za sebe, a danas već ponestaje i sjećanje da je Virje imalo mlin koji je bio u sistemu industrijskih mlinova do 1938. godine i koji je imao važno mjesto u privrednom životu Virja. Ovom radu stoga ne treba zaključak. No i danas — kada gotovo više nema ni traga bijelom dvokatnom virovskom mlinu kraj pruge — on pripada najzanimljivijoj privrednoj povijesti Virja u međuratnom razdoblju.

SUMMARY

This article reconstructs how the nationalization of a private steam mill in Virje (Podravina region, Croatia) was converted into outright confiscation in 1948, examining the case of Matija Peršić's "Umjetni paromlin" and his daughter and co-owner, Jelisava Kolar (Peršić). Drawing extensively on family archival material — wartime receipts, court records, official correspondence, and personal recollections of the author, Jelisava's daughter — the study shows how the mill's nationalization, formally announced in April 1948, was deliberately escalated into a full confiscation of the family's property, including their home, within only a few months. The article first traces Jelisava Kolar's wartime role: from 1942 she supplied Partisan units on Bilogora with flour from the mill, free of charge, earning her the nickn name "Partizanska mlinarica" (the Partisan miller), and risking reprisal from both occupying forces and the Ustaša regime. Despite this documented cooperation with the National Liberation Movement — supported by surviving receipts and a 1946 certificate from the local National Committee — postwar authorities showed no leniency. When Jelisava lodged formal appeals contesting the scope of the nationalization (seeking to exclude the family house, garden, and personal belongings from the decree), the appeals provoked the opposite of the intended effect: regional and republic-level officials, including Miloš Žanko, hardened their stance, ultimately ordering that the house be included in the confiscation as well. Simultaneously, a separate criminal prosecution was launched against Jelisava for alleged "illicit speculation" with flour, based on her failure to keep formal commercial bookkeeping. The district court initially imposed only a fine, recognizing her wartime services, but the appellate court in Bjelovar overturned this, converting the case into full confiscation of the mill plus a one-year prison sentence with forced labor. The author argues this dual-track legal strategy — pairing nationalization with a fabricated economic crime — was a deliberate device used across Yugoslavia to dispossess private owners without compensation, regardless of their political loyalties. The article follows the family's subsequent hardships: their eviction, exile to a single overcrowded room in Koprivnica, Jelisava's imprisonment in Slavonska Požega and later in Koprivnica, and a further attempt in 1960 to seize additional land allegedly omitted from the original 1948 confiscation. It concludes with an account of the prolonged and largely unsuccessful post-1991 dekonfiskacija (restitution) process, which dragged on for two decades and yielded only token compensation long after both Jelisava and her son Branko had died. The author situates this micro-history within the broader pattern of how Croatia's communist authorities dismantled private industry after World War II, often disregarding documented wartime loyalty to the Partisan cause, and argues that the case illustrates how legal procedure was subordinated to political will, transforming productive citizens into a permanently disadvantaged "second-class" social category.